

HET VLAAMSE BELEID
VOOR HET BORGEN
VAN HET IMMATERIEEL
ERFGOED

Actualisering van de beleidsvisie
4.05.2022

1 INLEIDING

Immaterieel erfgoed is van iedereen, en van alle tijden. Dit niet-tastbare erfgoed leeft in onze hele samenleving: hoe we feesten, onze eetcultuur, tradities en rituelen, dans en muziek, of ook in de kennis en vaardigheden van vaklui die dingen maken. Je vindt het in heel Vlaanderen, in de steden en de randstad, van aan zee tot op het platteland. Het is tegelijk van vroeger en van nu, het leeft en evolueert mee met de tijd en met de samenleving.

In 2006 ratificeerde België de *Unesco-Conventie 2003 voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed*. Van dan af ging Vlaanderen van start met het ontwikkelen van een beleid. In 2010 presenteerde de Vlaamse overheid voor het eerst een **beleidsvisie over immaterieel cultureel erfgoed**, met de voorstelling van de Visienota Immaterieel Cultureel Erfgoed¹. De Visienota zette de krijtlijnen uit voor een vernieuwend beleid, gestoeld op de Unesco-Conventie van 2003.

De visienota uit 2010 is méér dan een decennium lang een belangrijke referentietekst geweest voor ontwikkelingen in het beleid en het veld. Maar met **vele evoluties** in Vlaanderen en internationaal, in het erfgoedveld, bij erfgoedgemeenschappen en in de brede samenleving is de visienota na ruim 10 jaar aan actualisering toe. In 2021-2022 organiseerde het Departement Cultuur, Jeugd en Media daartoe een actualiseringstraject, waarbij heel wat stakeholders werden bevroegd. Parallel daarmee liep in 2021 ook het traject van de meerjarige rapportage voor Unesco over de uitvoering van de Conventie 2003 in Vlaanderen. De input uit beide trajecten vormt de basis voor de **geactualiseerde beleidsvisie** die we in deze visietekst naar voren brengen.

Eerst geven we wat historiek en context en brengen we ontwikkelingen van het voorbije decennium in kaart. Vervolgens gaan we wat dieper in op een aantal belangrijke begrippen rond immaterieel erfgoed. Vervolgens schetsen we de contouren van het beleid via de verschillende rollen die de Vlaamse overheid daarin opneemt. Telkens geven we aan hoe we dat beleid vertalen in beleidsinstrumenten en brengen we een analyse van wat goed loopt en waar we beter kunnen doen. Vanuit die analyse formuleren we ten slotte een aantal **uitdagingen**, op basis waarvan we de komende jaren het beleid verder willen uitbouwen, samen met de vele betrokken partners in dit veld.

¹ <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/cultureel-erfgoed/beleidskader/visienota-ice>

Een ander instrument is het *Register van programma's, projecten en initiatieven die het best de principes van de conventie tonen*. Dat is op zich ook een lijst, maar in tegenstelling tot de Representatieve Lijst toont het niet zozeer het immaterieel erfgoed zélf, maar is het een bundeling van goede **borgingspraktijken**: projecten, programma's of acties die als voorbeeld of inspiratie voor anderen kunnen dienen bij het borgen van immaterieel erfgoed. Vlaanderen heeft het 'borgen van de beiaardcultuur' en 'ludodiversiteit: het borgen van traditionele sporten en spelen' op het register staan. Naast de Representatieve Lijst en het Register van goede borgingspraktijken is er ook nog de *Lijst van immaterieel cultureel erfgoed dat dringend bescherming nodig heeft*. Vlaanderen heeft geen elementen op die lijst.

De jaarlijkse nieuwe elementen op de lijsten krijgen vaak veel media-aandacht en de lijsten zijn zo een belangrijk instrument om immaterieel erfgoed en het borgen ervan zichtbaar te maken. Toch is het belangrijk te benadrukken dat de Conventie 2003 om veel meer gaat. Zo gaat er via het Unesco-fonds steun naar landen die daar nood aan hebben. Ook zet het secretariaat van de conventie in op wereldwijde kennisopbouw en kennisdeling rond immaterieel erfgoed en duurzame ontwikkeling, rond educatie, rond immaterieel erfgoed in noodsituaties, enzovoort.

Vandaag zijn maar liefst **180 lidstaten** uit alle hoeken van de wereld aangesloten bij de Conventie 2003. Unesco verwacht van de lidstaten dat ze een beleid voeren dat uitvoering geeft aan deze conventie en het immaterieel erfgoed naar waarde schat.

2.2 VLAANDEREN EN BELGIË

In 2006 ratificeerde België de Unesco-Conventie 2003. In ons land zijn de **gemeenschappen**, de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap, verantwoordelijk voor het cultuurbeleid in het eigen taalgebied. Die verantwoordelijkheid vertaalt zich in drie verschillende soorten cultuurbeleid, in eigen initiatieven en eigen beleidstrajecten. Daarenboven oefent recenter het **Brussels Hoofdstedelijk Gewest**, naar aanleiding van de zesde staatshervorming, ook bevoegdheden uit rond het roerend en immaterieel cultureel erfgoed op zijn grondgebied².

Voor de werking in het kader van de Unesco-Conventie 2003 betekent dit dat Vlaanderen steeds samenwerkt en afstemt met de andere twee gemeenschappen én met het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Op grote lijnen, maar soms ook voor heel specifieke dossiers, zoeken de vier partijen een **consensus**. Dat gebeurt bijvoorbeeld voor de goedkeuring van nieuwe voorstellen en aanpassingen aan de richtlijnen bij de conventie, maar ook voor de voordracht van elementen of borgingspraktijken van België voor de lijsten. Tijdens de internationale bijeenkomsten van de algemene vergadering van de conventie en het

² In het kader van de zesde staatshervorming van 2014 ontwikkelde het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een [ordonnantie betreffende het roerend en immaterieel cultureel erfgoed](#). Die werd op 25-04-2019 afgekondigd door de Brusselse Regering en op 17 mei 2019 in het Belgisch Staatsblad gepubliceerd. De ordonnantie bepaalt het kader waarin het Gewest kan ingrijpen in deze nieuwe bevoegdheden en identificeert de middelen en de procedures die de ingreep in deze nieuwe bevoegdheden mogelijk maken.

intergouvernamenteel comité spreken de gemeenschappen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest met één stem. Standpunten worden vooraf afgetoetst en overeengekomen.

2.3 ONTWIKKELING BELEID IN VLAANDEREN

Met de ratificatie van de Unesco-Conventionie 2003 door ons land in 2006 nam Vlaanderen een stevige start. Van meet af aan namen we een **internationale voortrekkersrol** op. De Vlaamse overheid hoefde daarbij niet van nul te beginnen. Er was een beleid voor volkscultuur dat eveneens aandacht had voor tradities, gewoontes, voor kennis en technieken die van generatie op generatie werden doorgegeven.

In 2008 startte de Vlaamse overheid met de *Inventaris voor immaterieel cultureel erfgoed*, een van de verplichtingen als lidstaat van de conventie. Gelijktijdig werd gestart met het uittekenen van een **beleid op maat van de Vlaamse context**. In 2010 presenteerde de Vlaamse overheid zo voor het eerst een beleidsvisie immaterieel cultureel erfgoed, met de voorstelling van de Visienota Immaterieel Cultureel Erfgoed. De visienota zette de krijtlijnen uit voor een vernieuwend beleid, gestoeld op de Unesco-Conventionie 2003. Centraal stonden de erfgoedgemeenschappen en het bieden van ondersteuning bij een dynamische en toekomstgerichte erfgoedzorg en borging van immaterieel erfgoed.

Na de bekendmaking van de *Visienota Immaterieel Cultureel Erfgoed* in 2010 en de lancering van het digitale platform www.immaterieelerfgoed.be in 2012, zijn in het cultureel-erfgoedveld in Vlaanderen belangrijke stappen gezet om het kader dat het Vlaamse beleid creëert, concreet in te vullen. We geven de belangrijkste ontwikkelingen hieronder in vogelvlucht weer:

In afspraak met de Vlaamse overheid nam het expertisecentrum tapis plein vanaf 2012 een leidende rol op om de ontwikkeling van het immaterieel-erfgoednetwerk (op gang) te trekken en te coördineren binnen de cultureel-erfgoedsector. Daar hoorde ook de moderatie bij van het digitale platform www.immaterieelerfgoed.be. Stap voor stap werd zo de uitbouw van de immaterieel-erfgoedwerking in het cultureel-erfgoedveld in Vlaanderen vormgegeven. Belangrijk daarbij was de ontwikkeling vanaf 2013 van een **landelijk expertisenetwerk** over de verschillende domeinen van immaterieel erfgoed heen. Samen met tapis plein en FARO, steunpunt voor cultureel erfgoed, zetten de andere thematische expertisecentra³ daarbij hun specifieke expertise in om de globale noden rond immaterieel erfgoed op landelijke schaal aan te pakken en daarin het platform www.immaterieelerfgoed.be te activeren. Daarbij werd ook volop complementair gewerkt met het netwerk van cultureel-erfgoedcellen en werd ook Heemkunde Vlaanderen

³ Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG), ETWIE (Expertisecentrum voor technologisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed), CRKC (Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur, vanaf 2020 PARCUM, het museum en expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur), LECA (tot 2019 het landelijk expertisecentrum voor cultuur van alledag, in 2019 fuseerde LECA met Heemkunde Vlaanderen en Familiekunde Vlaanderen tot Histories vzw), Het Firmament (tot 2019 het landelijk expertisecentrum voor het cultureel erfgoed van de podiumkunsten in Vlaanderen) en Resonant (tot 2019 het landelijk expertisecentrum voor muzikaal erfgoed). (In 2019 fuseerden het Firmament en Resonant tot CEMPER, het centrum voor muziek en podiumerfgoed in Vlaanderen).

betrokken, als landelijk erkende organisatie volkscultuur met een uitgestrekt netwerk van lokale erfgoedverenigingen.

Internationaal speelde Vlaanderen, onder meer via de inzet van tapis plein en de expertise van FARO, een opgemerkte en actieve rol in de context van de Unesco-Conventie 2003. Ook liet Vlaanderen zich opmerken op het vlak van betrokkenheid van het middenveld bij de conventie, de zogenaamde *civil society*, met participatie van NGO's⁴ én in de gestaag groeiende Europese en mondiale samenwerkingsverbanden.

In 2016 benoemde de conceptnota '*Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen. Een langetermijnvisie voor cultureel erfgoed en cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen*', die tot stand was gekomen met brede input vanuit het veld, een aantal uitdagingen. Zo stelde de conceptnota het waarborgen van een **gevarieerde aanwezigheid van cultureel erfgoed** voorop, met aandacht 'voor erfgoed in al zijn verschijningsvormen en uit alle maatschappelijke geledingen, met oog voor het representeren van de diversiteit in de samenleving'. Van dan af streefde de Vlaamse overheid consequent naar verbreding en verdieping in het in kaart brengen van immaterieel erfgoed. In de periode 2018-2019 leidde dat tot het actualiseren van de inventarisering van immaterieel erfgoed en tot aanpassingen aan de reglementering van de Inventaris Vlaanderen en aan het platform immaterieelerfgoed.be.

Ook stelde de conceptnota een **geïntegreerde aanpak voor roerend en immaterieel erfgoed** voorop. Op dat moment leken immers vooral het landelijke expertisenetwerk en de cultureel-erfgoedcellen zich actief in te zetten voor immaterieel erfgoed, maar was er nog onvoldoende integratie van immaterieel erfgoed in de hele cultureel-erfgoedsector. De conceptnota formuleerde ook voor het eerst het concept van werkingssubsidies voor 'rollen', die de verschillende types van dienstverlenende organisaties uit het decreet (expertisecentra, samenwerkingsverbanden) moesten vervangen. Die elementen werden vervolgens in het Cultureelerfgoeddecreet van 2017 verankerd. De vroegere functies van erfgoedwerking werden daarbij herdacht, zodat werken rond roerend en immaterieel erfgoed voortaan beter geïntegreerd kon worden in alle (types) cultureel-erfgoedorganisaties die in de erfgoedsector werkzaam zijn.

Bovendien werd er in het nieuwe Cultureelerfgoeddecreet voor geopteerd om een aparte werkingssubsidie te voorzien voor een landelijke organisatie die de cultureel-erfgoedwerking opneemt voor het immaterieel cultureel erfgoed. Sinds 2019 wordt **Werkplaats immaterieel erfgoed**, een organisatie die ontstaan is vanuit tapis plein, gesubsidieerd als organisatie voor immaterieel cultureel erfgoed. De Werkplaats zet intens in op overleg en bouwt nog steeds verder aan de coördinatie en uitbreiding van een fijnmazig netwerk van organisaties die bezig zijn met immaterieel erfgoed. Zo zijn er – naast het algemene aanspreekpunt Werkplaats immaterieel erfgoed, en FARO als Vlaams steunpunt voor

⁴ <https://ich.unesco.org/en/accreditation-of-ngos-00192>

de cultureel-erfgoedsector – de landelijke dienstverlenende organisaties met een thematische inzet⁵, de cultureel-erfgoedcellen die instaan voor de lokale dienstverlening, en ten slotte een aantal collectiebeherende organisaties die vanuit hun specifieke thema of expertise aanspreekpunt zijn voor een bepaald immaterieel erfgoed.

Gelijktijdig met de ontwikkelingen in het cultureel-erfgoedveld bouwde de Vlaamse overheid doorheen de jaren ook haar **instrumentarium** rond immaterieel erfgoed verder uit. Zo zag in 2019 een nieuwe reglementering rond de Inventaris Vlaanderen het licht, met oog voor meer laagdrempeligheid voor erfgoedgemeenschappen en voor ethische principes. Naar analogie met het Unesco-Register werd een Vlaams register voor goede voorbeeldpraktijken opgezet. Een andere belangrijke ontwikkeling sinds 2018 is de subsidielijn die beurzen toekent voor het doorgeven van vakmanschap. Daarbij investeert de overheid voor het eerst rechtstreeks in de dragers van immaterieel erfgoed. De Vlaamse overheid bouwt daarbij het platform voor immaterieel erfgoed verder uit, in samenwerking met Werkplaats immaterieel erfgoed, die het platform beheert.

2.4 ACTUALISERING BELEIDSVISIE

De hierboven geschetste evoluties geven aan dat er sinds de publicatie van de allereerste visienota over immaterieel erfgoed in 2010, heel wat **ontwikkelingen** zijn geweest, zowel in het cultureel-erfgoedveld als in het beleid. Ook internationaal bewoog er heel wat de laatste jaren. Sinds 2003 groeide de conventie sterk via de 'operationele richtlijnen' die voortdurend in ontwikkeling zijn. Zo werd de voorbije jaren werk gemaakt van een nieuw hoofdstuk over duurzame ontwikkeling, een eerste reflectie over immaterieel erfgoed bij conflicten en noodsituaties, en van een set ethische principes voor het borgen van immaterieel erfgoed. De grootste nieuwe ontwikkeling is echter zonder twijfel de opmaak van een *Overall Results Framework* (ORF), dat de implementatie en evolutie van de Conventie 2003 internationaal moet helpen monitoren. Dat heeft een grote impact op hoe de lidstaten de implementatie van de Unesco-Conventie vormgeven en opvolgen.

De visienota uit 2010 is nog steeds een referentietekst. Maar na twaalf jaar is ze, gelet op de vele evoluties, aan **actualisering** toe. De Unesco-Conventie 2003 blijft daarbij het kader. We implementeren de conventie echter niet op een eiland, maar verbinden het Vlaamse beleid ook met andere kaders en strategieën, bijvoorbeeld op het vlak van Europees beleid of duurzame ontwikkeling. In Vlaanderen zorgen we voor complementariteit met andere visieteksten rond cultureel erfgoed, zoals de Strategische Visienota Cultureel Erfgoed.

⁵ Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG), ETWIE (Expertisecentrum voor technologisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed), PARCUM (het museum en expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur), Histories, CEMPER (het centrum voor muziek en podiumerfgoed in Vlaanderen) en Bokrijk/Vakmanschap en Erfgoed .

3.1.2 Een definitie van immaterieel erfgoed

Immaterieel erfgoed is niet-tastbaar. Het zijn die gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken die gemeenschappelijke betekenissen en waarden krijgen binnen een actueel referentiekader en die erfgoedgemeenschappen doorgeven over generaties heen. Immaterieel erfgoed is dynamisch; door evolutie in de tijd en door interactie met de omgeving krijgt het nieuwe betekenissen en verandert het gebruik of de functie.

Anders verwoord: immaterieel (cultureel) erfgoed zijn **gewoontes, kennis en praktijken** van vandaag, die mensen hebben meegekregen en graag willen doorgeven voor de toekomst. Immaterieel erfgoed gaat mee met de tijd, verandert en evolueert met mensen mee.

Immaterieel erfgoed wordt ook wel benoemd als 'levend erfgoed' (*living heritage*) of 'belichaamd erfgoed' (*embodied heritage*) omdat het gaat om kennis, kunde en praktijken die mensen actief beoefenen en belichamen en ook in die vorm als erfgoed doorgeven. Unesco zélf hanteert intussen ook steeds meer de term *living heritage*. In die geest hernoemde de afdeling van het Unesco-secretariaat die zich met de Conventie 2003 bezighoudt, zich overigens ook al tot *Living heritage entity*. Wat in Vlaanderen dan weer op andere obstakels stuit, want de term 'levend erfgoed' wordt door sommigen begrepen als het erfgoed van 'oude streekelijke rassen van dieren of oude planten-en boomsoorten'.

Sinds de Visienota 2010 is er debat gegroeid rond wat we in de Vlaamse cultureel-erfgoedsector en het cultureel-erfgoedbeleid onder immaterieel erfgoed (willen) verstaan. Dat de definitie soms debat uitlokt, hangt samen met de subsidiëeringscontext op het Cultureelerfgoeddecreet. De discussie gaat dan vooral over de vraag: wat doe je met het hele spectrum van 'niet-materiële (ofwel 'immateriële) dimensies van erfgoed(werking)', die niet of moeilijker passen onder de definitie van immaterieel erfgoed als zodanig, zoals persoonlijke getuigenissen, verhalen gebonden aan plaatsen, vormen van collectieve herinnering en identiteit. Ook zijn er heel wat sporen van verdwenen erfgoed, zoals opnames van stoeten of processies, die vandaag niet meer bestaan. Ook internationaal zien we in het veld van onroerend erfgoed en collectiegerichte werkingen vaker een verruimde invulling van immaterieel erfgoed. Dat gaat samen met een spectrum van niet-materiële dimensies (denk aan betekenisgeving en waardering, storytelling, herinnering, emotie, enz.), die een steeds belangrijker onderdeel worden van hedendaagse integrale erfgoedwerking.

Het blijft belangrijk om in het kader van deze beleidsvisie een **afgebakende en gedragen definitie** te hanteren, onder meer omdat ze als basis dient voor definities die we gebruiken in internationale context en bij de implementatie van de Unesco-Conventie in Vlaanderen. Immaterieel erfgoed mag daarbij geen containerbegrip worden. Door de definitie te verbreden naar allerhande immateriële vormen van erfgoed(werking) lopen we het risico dat de Unesco-Conventie in Vlaanderen niet meer begrepen wordt en we spraakverwarring in de hand werken. En dat moeten we vermijden. Daarom is het belangrijk dat we de contouren blijven trekken en, in de geest van de Unesco-Conventie we de actieve beoefening van

uit het gebruik ervan in een levende traditie. Dialoog tussen alle betrokkenen is daarbij aangewezen. Ook met onroerend erfgoed hebben veel tradities een nauwe band. Zo zijn processies vaak verbonden met kapellen of Mariagrotten., die in stand gehouden of gerestaureerd moeten worden willen we de tradities verder kunnen blijven beleven.

Net daarom moeten de beleidsmaatregelen voor de bescherming van het roerend en onroerend erfgoed en voor het vrijwaren en borgen van immaterieel erfgoed op elkaar **afgestemd** zijn. Tien jaar later stellen we vast dat voor roerend en immaterieel erfgoed die afstemming in het beleid wordt nagestreefd. Zo voorziet het Cultureelerfgoeddecreet van 2017 met de zogenaamde 'functies' voor het eerst een geïntegreerd kader dat op alle types cultureel-erfgoedwerking toepasbaar is.

Wat de afstemming tussen het cultureel erfgoed (roerend en immaterieel) en het onroerend erfgoed betreft, willen we wijzen op de **verdeling van bevoegdheden** in Vlaanderen . Onroerend erfgoed is zogenaamde 'gewestmaterie', terwijl cultureel erfgoed (roerend en immaterieel) tot de bevoegdheid van de 'gemeenschappen' behoort. Dat betekent in de praktijk dat twee verschillende administraties de bevoegdheden onroerend erfgoed en cultureel erfgoed opvolgen en er ook vaak twee verschillende ministers voor bevoegd zijn. Opdat er toch voldoende afstemming zou zijn, is er al vele jaren een samenwerking, zowel beleidsmatig als voor concrete dossiers en beleidsinstrumenten.

Daarnaast gaan er stemmen op om in de toekomst de grenzen en interpretaties van de decretale definities verder te verkennen en daarbij veeleer uit te gaan van een inclusief en integraal erfgoedbegrip. Dat zou dan meteen de hele waaier aan invullingen van cultureel erfgoed kunnen omvatten, in plaats van de tweedelingen 'immaterieel versus materieel', en 'cultureel versus onroerend' erfgoed aan te houden.

3.2 BORGEN VAN IMMATERIEEL ERFGOED

Bewust actie ondernemen om het immaterieel erfgoed een duurzame toekomst te geven, noemen we 'borgen'. Door ervoor te zorgen dat mensen het immaterieel erfgoed leren kennen en kunnen beoefenen, krijgen ook nieuwe generaties zin om mee te doen. Die kunnen dan met voldoende kennis in handen de praktijk voortzetten en de toekomst van dat immaterieel erfgoed verzekeren. Die **zorg voor immaterieel erfgoed** kan op verschillende manieren, bijvoorbeeld

- door het te beoefenen;
- door het grondig te documenteren en het archief goed te bewaren;
- door communicatie te voeren naar een breder publiek;
- door educatieve acties voor jongeren op te zetten.

De klemtoon ligt dan ook niet zozeer op het 'wat', maar wel op het 'hoe': het proces van het doorgeven en in leven houden van immaterieel erfgoed.

De Unesco-Conventionie 2003 gebruikt daarvoor in het Engels de term *safeguarding* en in het Frans *sauvegarder*. Bij het opstellen van die conventie is destijds bewust gekozen voor een andere term dan *protection*, de term die wel gebruikt wordt in de conventies ter bescherming van roerend (1954 en 1970) en onroerend erfgoed (1954 en 1972). Voor immaterieel erfgoed kan het gebruik van de term ‘beschermen’ tot misverstanden leiden, daarom gebruiken we die term niet in het immaterieelerfgoedbeleid. De idee zou kunnen ontstaan dat het immaterieel erfgoed niet meer mag veranderen, bevroren moet worden, of dat teruggegrepen moet worden naar een meer ‘authentieke’ of ‘oudere’ vorm. Immaterieel erfgoed is echter, zoals de definitie aangeeft, dynamisch, het evolueert doorheen de tijd.

Kansen geven of stimuleren dat immaterieel erfgoed wordt doorgegeven is vaak een **evenwichtsoefening**. Denken we bijvoorbeeld aan het omgaan met immaterieel erfgoed dat verdwijnt. De keuze tussen ‘laten verdwijnen’ en ‘in leven houden’ is niet evident. Het kan nooit de bedoeling zijn om gewoontes, gebruiken, tradities of kennis zomaar in leven te houden of terug tot leven te wekken. In feite ligt de keuze niet bij de overheid maar bij de erfgoedgemeenschap, de groep of gemeenschap die het immaterieel erfgoed koestert en wenst door te geven. Het al dan niet opzetten van positieve acties gebeurt door en op vraag van die erfgoedgemeenschap. De erfgoedgemeenschap stuurt aan, de overheid maakt mogelijk.

3.3 ERFGOEDGEMEENSCHAPPEN

Zoals hierboven aangegeven is in het Vlaamse immaterieelerfgoedbeleid een cruciale rol voorzien voor ‘**erfgoedgemeenschappen**’, een begrip dat door de Conventie van Faro⁶ werd gelanceerd. De term wordt echter ook in andere domeinen gehanteerd. Het Cultureelerfgoeddecreet introduceerde het begrip ruimer in de cultureel-erfgoedsector, en ook binnen het onroerend erfgoed wordt het gebruikt.

De Unesco-Conventionie 2003 geeft een centrale rol aan de mensen die een vorm van immaterieel erfgoed beoefenen of er nauw bij betrokken zijn. Zij alleen kunnen dat immaterieel erfgoed levend en actueel houden en hun liefde, kennis en vaardigheden doorgeven aan volgende generaties. In het Vlaamse immaterieelerfgoedbeleid gebruiken we voor hen de term ‘erfgoedgemeenschappen’. Het gaat om een groep, of groepen mensen, of soms zelfs een individu die zich organiseert rond een bepaalde vorm van immaterieel erfgoed en zich daarvoor ook wil inzetten. De erfgoedgemeenschap wordt gevormd door de mensen en organisaties die bij het immaterieel erfgoed betrokken zijn en het graag (willen) doorgeven en toekomst geven. Ze doen dat door het erfgoed in praktijk te brengen of te ondersteunen. Het kan gaan om beoefenaars, deelnemers, toeschouwers, publiek, vrijwilligers, erfgoedorganisaties, enzovoort. Het zijn de mensen die de erfgoedpraktijk een warm hart toedragen, eraan meedoen of van aan de zijlijn

⁶ Faro Kaderconventie over de bijdrage van het erfgoed aan de samenleving, een conventie van de Raad van Europa uit 2005 - <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=199>

supporteren. Ze zetten er samen de schouders onder om het door te geven, omdat ze het fijn of belangrijk vinden.

Een erfgoedgemeenschap vormt geen afgesloten quasi onveranderlijk geheel maar is **dynamisch en steeds in evolutie**, net zoals immaterieel erfgoed. In een verstedelijkte en sterk geconnecteerde samenleving zie je erfgoedgemeenschappen steeds vaker in allerlei vormen van netwerken verschijnen, eerder dan als afgebakende gemeenschappen of groepen. In stedelijke contexten gaat het vaak ook om groepen mensen in buurten of wijken en allerlei verenigingen en individuen die op een of andere manier samenwerken en netwerken, zoals de dynamiek rond De Reuskens van Borgerhout.

3.4 IMMATERIEEL ERFGOED IN VLAANDEREN

De Vlaamse overheid voert een beleid voor alle gebruiken, tradities, kennis en kunde die in Vlaanderen aanwezig zijn en waarvoor erfgoedgemeenschappen actief stappen zetten om het door te geven aan toekomstige generaties. Dit past in de geest van de Unesco-Conventionie 2003, die stelt dat lidstaten een beleid voeren voor het immaterieel erfgoed *present in its territory*⁷. Daarom spreken we in het immaterieelerfgoedbeleid bewust over ‘immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen’.

4 DE ROLLEN VAN DE VLAAMSE OVERHEID BINNEN HET BELEID ROND IMMATERIEEL ERFGOED

Het immaterieel-erfgoedbeleid van de Vlaamse overheid krijgt vorm via een aantal rollen.

De Vlaamse overheid

- faciliteert het borgen van immaterieel erfgoed;
- stimuleert internationale beleidsvorming en samenwerking;
- bewaakt de kwaliteit.

4.1 DE VLAAMSE OVERHEID FACILITEERT HET BORGEN VAN IMMATERIEEL ERFGOED

Erfgoedgemeenschappen staan centraal in het beleid. Rekening houdend met de definitie van immaterieel erfgoed, zet het beleid in op het begrip ‘van onderuit’ en op ‘ontwikkeling’.

Groepen en gemeenschappen die het immaterieel erfgoed koesteren en willen doorgeven, zijn allereerst zélf aan zet om het te benoemen als erfgoed en het door te geven. In het beleid moeten dan

⁷ Artikel 11 (a) in de Operationele Richtlijnen van de Unesco-Conventionie 2003: https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts_2020_version-EN.pdf

nieuwe dienstverlenende rol¹¹. De laatste tijd is het netwerk echter stabiel geworden en staat het klaar om de dienstverlening de komende jaren kwaliteitsvol verder te zetten.

4.1.2 Instrumenten voor erfgoedgemeenschappen

Sinds Vlaanderen is gestart met de implementatie van de Unesco-Conventie 2003, heeft de Vlaamse overheid een aantal **specifieke beleidsinstrumenten** rond immaterieel erfgoed ontwikkeld. In tegenstelling tot het Cultureelerfgoeddecreet, dat de ondersteuning van professionele cultureel-erfgoedorganisaties beoogt, zijn die instrumenten in de eerste plaats bedoeld voor de 'erfgoedgemeenschappen' en de beoefenaars van het immaterieel erfgoed. Ze worden veelal in aparte reglementen gegoten, en niet in een decreet.

In de periode 2018-2019 werden een aantal instrumenten grondig vernieuwd, zoals het reglement van de Inventaris Vlaanderen en het platform immaterieelerfgoed.be.

4.1.2.1 Platform voor immaterieel erfgoed

Het platform www.immaterieelerfgoed.be bestaat sinds 2012. Het heeft een **centrale plaats** in het immaterieel-erfgoednetwerk van organisaties en erfgoedgemeenschappen in Vlaanderen, en in het beleid. In 2018-2019 werd het platform herdacht en vernieuwd, onder andere om het platform visueel aantrekkelijker en gebruiksvriendelijker te maken. De Vlaamse overheid is eigenaar, het dagelijkse beheer is in handen van Werkplaats immaterieel erfgoed, de organisatie die via het Cultureelerfgoeddecreet werkingssubsidies ontvangt als organisatie die de cultureel-erfgoedwerking opneemt voor het immaterieel erfgoed in Vlaanderen. Ook het beheer en de moderatie van het platform is in het decreet voorzien. De overheid beheert bovendien ook zelf een aantal modules van het platform, in het kader van haar immaterieelerfgoedbeleid. De taakafspraken en modaliteiten van de samenwerking zijn geregeld in een samenwerkingsovereenkomst. Vanuit haar werking als organisatie voor immaterieel erfgoed, bouwt de Werkplaats het platform sinds 2019 ook gestaag verder uit als werkinstrument voor het brede erfgoedveld. Zo voegde ze nieuwe onderdelen toe, zoals verdiepende themadossiers, veelgestelde vragen of de mogelijkheid om content op andere sites te delen.

De vernieuwing van het platform immaterieelerfgoed.be in 2018-2019 paste in het streven naar 'verbreding' van immaterieel erfgoed. Na tien jaar Inventaris Vlaanderen was bij het beleid en in de sector immers het besef gegroeid dat het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid (meer) aandacht moet hebben voor erfgoed in al zijn verschijningsvormen en uit alle maatschappelijke geledingen, en daarbij ook de **diversiteit in de samenleving** moet weerspiegelen.

¹¹ Bokrijk I Vakmanschap en Erfgoed

De eerste tien jaar werden voor de Inventaris Vlaanderen vaak aanvragen van gelijkaardige erfgoedelementen ingediend. Het ging dan vooral om sociale praktijken (stoeten, processies, enz.), waarbij de diversiteit van de samenleving (thematisch, etnisch-cultureel, leeftijds-of gendergebonden,enz.) onvoldoende weerspiegeld werd. Bovendien groeide het besef dat de Inventaris Vlaanderen aangevuld moest worden met andere instrumenten. Een officiële erkenning is immers niet voor elk erfgoedelement of elk initiatief rond het borgen van immaterieel erfgoed het meest geschikte antwoord.

De verbreding leidde tot een beleid met **drie 'ingangen'**:

- 1) Erfgoedgemeenschappen of individuele beoefenaars kunnen hun erfgoed laagdrempelig aanmelden op immaterieelerfgoed.be, waardoor het zichtbaar wordt voor iedereen. Deze stap houdt verder geen engagement in.
- 2) Erfgoedgemeenschappen kunnen hun erfgoed laten opnemen in de officiële Inventaris Vlaanderen. Dat betekent dat ze er via actie zorg willen voor dragen en het willen doorgeven aan toekomstige generaties (het erfgoed met andere woorden willen borgen), wat een groter engagement inhoudt dan het louter aanmelden.
- 3) Erfgoedgemeenschappen en organisaties kunnen via het Register van inspirerende voorbeelden van elkaar leren hoe ze hun immaterieel erfgoed kunnen borgen.

De drie lijnen lopen allemaal via immaterieelerfgoed.be. De opvolging van de eerste lijn loopt via Werkplaats immaterieel erfgoed. De Vlaamse overheid staat in voor de opvolging van de Inventaris Vlaanderen en het Register van inspirerende voorbeelden.

De voorbije jaren legde Werkplaats immaterieel erfgoed in samenwerking met het netwerk in de sector sterk de nadruk op **verbreding**, onder meer via themacampagnes (rond muziek, eten en drinken, enz.). Met succes, want momenteel zijn ongeveer 300 elementen aangemeld op het platform. Van heel wat gebruiken en tradities beseffen we vaak niet dat ze tot ons immaterieel erfgoed behoren, zoals nieuwjaarsbrieven voorlezen, het kuipersambacht of Chinees Nieuwjaar in Antwerpen. De verbreding begint zich dus de laatste jaren vooral via de registraties volop te manifesteren. Voor sommige erfgoedgemeenschappen betekent dat de start van een traject dat later naar de Inventaris Vlaanderen leidt.

Verder zet de Werkplaats voor immaterieelerfgoed.be verder in op online communicatie en optimalisatie in online zoekmachines. Dat uit zich sinds de opstart ervan in 2019 in gestaag stijgende bezoekersaantallen.

4.1.2.2 **Inventaris Vlaanderen**

Sinds 2008 heeft de Vlaamse overheid een *Inventaris Vlaanderen van het immaterieel cultureel erfgoed*. Momenteel telt de Inventaris **67 elementen**¹². De Inventaris is een verplicht instrument: Unesco verwacht dat de lidstaten binnen de Conventie 2003 inventarissen bijhouden van het immaterieel erfgoed op hun grondgebied. Twee keer per jaar kunnen erfgoedgemeenschappen via immaterieelerfgoed.be erfgoed laten opnemen in de Inventaris Vlaanderen. Zo engageren ze zich voor een duurzame erfgoedzorg en nemen ze actie om het erfgoed door te geven aan toekomstige generaties. Een expertencommissie geeft advies aan de minister, die beslist of het erfgoed al dan niet wordt opgenomen. Aan een plaats op de Inventaris Vlaanderen zijn geen subsidies verbonden, het gaat louter om een **erkenning**. Wie wil voorgedragen worden voor de *Representatieve Lijst van het immaterieel cultureel erfgoed* van Unesco, moet eerst op de Inventaris Vlaanderen staan.

In 2019 werd het reglement herwerkt. Om het laagdrempeliger te maken voor erfgoedgemeenschappen werden de beoordelingscriteria en de rapportage vereenvoudigd, en werd afgestapt van de vroegere verplichte begeleiding door een organisatie uit de cultureel-erfgoedsector. Er werd ook een exit-procedure voorzien om erfgoed te schrappen of terug te trekken. Via de ‘verklaring van ethische principes’, een onderdeel van de aanvraag, kwam er verhoogde aandacht voor ethiek (bijvoorbeeld mensenrechten, dierenwelzijn, enz.).

Sinds de vernieuwing van het reglement werden 14 nieuwe elementen opgenomen, al had de coronacrisis ongetwijfeld een remmend effect. De Vlaamse overheid communiceert ook telkens over nieuwe elementen op de Inventaris Vlaanderen, en de **media** pikken deze items doorgaans vlot op.

De erfgoedgemeenschappen zetten ook in op **overkoepelende erkenningen**, zoals ‘het schutterswezen’, of de ‘fanfarecultuur’, – daarin gestimuleerd door het cultureel-erfgoedveld. Op die manier kunnen verschillende groepen met elkaar in contact komen en van elkaar leren.

Hoewel er geen subsidies aan vasthangen, heeft een plaats op de Inventaris Vlaanderen voor erfgoedgemeenschappen een grote **symbolische waarde**. Het leidt tot meer bewustmaking rond immaterieel erfgoed binnen de erfgoedgemeenschap, zorgt er vaak voor dat binnen één aanvraag verschillende partijen gaan samenwerken en het resulteert in acties om het erfgoed te borgen.

Anderzijds is de Inventaris Vlaanderen nog niet zo ruim bekend, of wordt ze al eens verward met de Unesco-lijsten. Ook heerst soms een verkeerde perceptie dat immaterieel erfgoed op de Inventaris Vlaanderen niet meer mag veranderen, wat sommigen afschrikt, of wordt het gezien als een eindpunt,

¹² Link naar de Inventaris: <https://immaterieelerfgoed.be/nl/erfgoederen?inventory=true>

terwijl het dat niet is. Integendeel, vaak betekent het de start om bewuster werk te maken van het doorgeven van het erfgoed aan toekomstige generaties.

De vernieuwingen in de Inventaris Vlaanderen vanaf 2019 hielden ook een verhoogde aandacht in voor **ethische principes**. Immaterieel erfgoed is dynamisch, het evolueert mee met de tijd en met de maatschappij, en het is soms de inzet van conflict en discussie. Denk maar aan de verschillende stemmen en meningen rond de joodse karikaturen op Aalst Carnaval, of discussies over (zwarte) piet, maar ook aan dierenwelzijn bij tradities met dieren, volksgezondheid bij tradities rond eten en drinken, rookcultuur, enzovoort.

De 'Verklaring van ethische principes maakt deel uit van de aanvraagprocedure voor de Inventaris Vlaanderen. Vlaanderen geeft daarmee gevolg aan de ethische principes die **Unesco** vanaf 2015 heeft ontwikkeld binnen de Conventie 2003. De verklaring die erfgoedgemeenschappen onderschrijven, is vooral een instrument om te sensibiliseren, een inspanningsverbintenis. Enerzijds staan erfgoedgemeenschappen, hun welzijn en hun toestemming steeds centraal. Anderzijds moeten erfgoedgemeenschappen er zich bewust van zijn dat anderen het erfgoed soms anders beleven of er bezwaren tegen maken, en verwacht het beleid een bereidheid tot dialoog.

4.1.2.3 Register van Inspirerende voorbeelden

Sinds 2019 heeft de Vlaamse overheid een *Register van inspirerende voorbeelden inzake het borgen van immaterieel erfgoed*. Het register is ingebed in het reglement over de Inventaris Vlaanderen. Het brengt methodieken en goede praktijken in beeld en wil inspiratie bieden rond hoe je zorg kunt dragen voor immaterieel erfgoed. Naast het officieel erkennen van erfgoed wil de Vlaamse overheid immers ook inzetten op **praktijkontwikkeling en kennisdeling**. De doelstellingen van het Vlaamse register zijn verwant aan die van het internationale Unesco-Register van goede borgingspraktijken (*Register of Good Safeguarding Practices*), hoewel dat laatste de effectiviteit en internationale deelbaarheid van de borgingspraktijken sterker benadrukt.

De Vlaamse overheid werkt voor het register met nominaties door derden. Positief gevolg daarvan is dat vaak verrassende praktijken en een brede waaier aan nominaties naar boven komen. Een jaarlijkse **publiekscampagne** met een brede oproep ondersteunt het nomineren. Een expertencommissie geeft advies aan de minister en die beslist welke praktijken worden opgenomen voor een periode van drie jaar. In samenwerking met partners in het veld zet de Vlaamse overheid actief in op communicatie over deze praktijken, via het platform immaterieelerfgoed.be¹³.

¹³ Link naar het Register: <https://immaterieelerfgoed.be/nl/inspiratie?inspiring=true>

Dit prille instrument biedt veel potentieel en is vandaag nog onderbenut. Het reglement kan op een aantal punten worden bijgestuurd, zoals de criteria en de periodiciteit. Via een meer effectieve communicatie, en een actieve monitoring van de opgenomen praktijken, kan het register zich de komende jaren **verder ontwikkelen en uitgroeien** tot een sterk instrument voor kennisdeling rond het borgen van immaterieel erfgoed. Door de sterke focus op ‘borgen’ en ‘methodieken’ geeft het bovendien aan een grotere groep actoren handvaten om vanuit hun werking in te zetten op borgen., Denken we bijvoorbeeld aan de collectiebeherende organisaties, en vooral die actoren die zich anders minder herkennen in andere instrumenten, zoals de Inventaris Vlaanderen. Het register biedt ook veel kansen voor de vooropgezette ‘**verbreding**’ van immaterieel erfgoed: het brengt praktijken in beeld van groepen in de samenleving die hun initiatieven zelf minder snel als immaterieel erfgoed zien.

4.1.2.4 Beurzen voor het doorgeven van vakmanschap

Vlaanderen wordt wereldwijd geroemd om zijn **baanbrekend vakmanschap**. Dat vakmanschap behoort tot ons immaterieel erfgoed. Het gaat immers om kennis en vaardigheden die in de hoofden en handen van mensen leeft en wortels heeft in tradities. In 2018 startte de Vlaamse overheid met een **experimentele subsidie** voor het doorgeven van vakmanschap. Met dat experimentele reglement maakte Vlaanderen werk van een zogenaamd *Living Human Treasures*-programma. Dat werd gelanceerd door Unesco in 1993 en staat voor de erkenning van vakmanschap, de ondersteuning van individuele talenten en de overdracht van kennis en vaardigheden verbonden aan dat vakmanschap. Meerdere landen gingen er de voorbije jaren mee aan de slag en ontwikkelden programma’s op maat van hun land of regio. Met de beurzen vakmanschap voerde Vlaanderen beleidsaanbevelingen uit van het project Virtuosoos Vlaanderen, dat in de periode 2012-2014 liep, onder impuls van tapis plein in samenwerking met partners uit de cultureel-erfgoedsector.

De beurzen voor het doorgeven van vakmanschap in zogenaamde ‘meester-leerlingtrajecten’ geven vakmensen ruimte om zich gedurende een aantal maanden tot twee jaar intensief te wijden aan het doorgeven of het verwerven van vakmanschap. Zowel de ‘meester’ als de ‘leerling(en)’ in het leertraject ontvangen een deel van de beurs, het traject veronderstelt immers engagement van beide partijen. Vakmanschap wordt daarbij **heel ruim** gezien. Rond zowat alle domeinen waarin immaterieel erfgoed zich manifesteert, werden de voorbije jaren trajecten opgestart, dus naast ‘klassieke’ ambachten zoals smeden of weven, ook podiumkunsten, het maken van of bespelen van muziekinstrumenten, kennis en praktijken rond omgang met de natuur en het landschap, eten en drinken, enzovoort. Ook vakmanschap voor het in stand houden van ons roerend en onroerend erfgoed vormt een belangrijke pijler: het restaureren van oude handschriften of glasramen, vakwerkbouw, enzovoort.

Dit subsidie-instrument kent sinds de start in 2018 **heel veel belangstelling**, met telkens een groot aantal ingediende dossiers. Ook de kwaliteit van de ingediende dossiers stijgt jaar na jaar, onder meer omdat de cultureel-erfgoedorganisaties die de indieners begeleiden, hier zelf steeds meer kennis rond opbouwen.

Naast de partners uit het domeinnetwerk immaterieel erfgoed¹⁴ zetten ook de regionale dienstverlenende rollen in toenemende mate mee in op de beurzen vakmanschap, voornamelijk door het sensibiliseren van de doelgroep en in de communicatie. Ook musea met collecties rond ambachten of oude technieken zien kansen om via meester-leerlingtrajecten de kennis over de collectie te borgen. Op die manier is dit instrument de voorbije jaren steeds meer ingebed geraakt in de cultureel-erfgoedsector.

Een belangrijke partner voor de beurzen vakmanschap is Cultuurloket. Die organisatie adviseert indieners en beursontvangers rond **zakelijke aspecten** als fiscaliteit, sociale wetgeving en arbeidsrecht. Voor deze organisatie was de doelgroep van erfgoedbeoefenaars in het begin onbekend terrein. Dankzij de beurzen kon Cultuurloket rond deze doelgroep expertise beginnen op te bouwen.

De kracht van deze subsidielij n ligt ook in de vele **linken met andere sectoren en thema's**. Oude praktijken leiden tot innovatie en hedendaagse creatie. Sommige meesters of leerlingen worden na het leertraject (deels) zelfstandige en trachten met hun verworven kennis hun brood te verdienen. Daardoor stimuleren de beurzen ondernemerschap. Ook gaat de aandacht voor oude(re) technieken en handwerk vaak samen met het streven naar duurzaamheid. Mooi is ook dat de overheid met dit instrument rechtstreeks investeert in de beoefenaars van immaterieel erfgoed: het geeft zuurstof aan mensen die zich willen inzetten voor het doorgeven en borgen van immaterieel erfgoed. Vanuit de zorg voor een divers landschap is het een erg waardevolle en nodige aanvulling op de financiering van professionele erfgoedorganisaties, want zonder beoefenaars geen immaterieel erfgoed.

Het is dan ook duidelijk dat Vlaanderen het ondersteunen van vakmanschap en de beoefenaars ervan niet mag loslaten en dat onderzocht moet worden hoe de Vlaamse overheid dit systeem na de eerste jaren van experiment kan **verduurzamen** in haar beleid. Waar de ondersteuning in de eerste jaren heel breed is gegaan qua thema's en doelgroepen, kunnen we er in de toekomst bijvoorbeeld voor kiezen om de focus te leggen op verdieping en op meer specifieke noden. Ook het zakelijke kader rond het statuut van aanvragers, de fiscaliteit en verdienmodellen moet verder worden uitgeklaard, in samenwerking met Cultuurloket. De beurzen bevinden zich op het **snijvlak** van cultureel erfgoed en andere sectoren zoals kunsten, of andere beleidsdomeinen zoals innovatie en ondernemen, tewerkstelling, onderwijs en onroerend erfgoed. Vandaag werkt het Departement Cultuur, Jeugd en Media met een aantal onder hen al

¹⁴Het thematisch georiënteerde netwerk van door de Vlaamse overheid gesubsidieerde organisaties die een actieve taak opnemen in immaterieelerfgoedwerking:

Bokrijk I Vakmanschap en Erfgoed

CAG – Centrum Agrarische Geschiedenis

CEMPER – het Centrum voor Muziek- en Podiumerfgoed

ETWIE – Expertisecel voor technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed

Histories

PARCUM – het museum en expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur

Sportimonium

FARO – Vlaams Steunpunt voor cultureel erfgoed

Werkplaats immaterieel erfgoed – de organisatie voor immaterieel erfgoed in Vlaanderen

samen voor de communicatie over de beurzen, het bereiken van de doelgroepen en het beoordelen van de aanvragen. In een meer doorgedreven samenwerking en afstemming liggen er nog kansen.

4.2 DE VLAAMSE OVERHEID STIMULEERT INTERNATIONALE BELEIDSVOERING EN SAMENWERKING

Sinds België in 2006 de Unesco-Convention 2003 heeft geratificeerd, is Vlaanderen **heel actief** binnen de conventie. Die rol situeert zich zowel op beleidsmatig als op operationeel vlak. In het uitvoeren van de conventie is de Vlaamse Unesco Commissie (VUC)¹⁵ een belangrijke partner. Zowel op beleidsmatig als op operationeel vlak stemt de Vlaamse overheid met de VUC af en werkt ze er voor bepaalde initiatieven mee samen.

4.2.1 Beleidsmatig

Beleidsmatig speelde de Vlaamse overheid al van bij de voorbereiding van de conventie een belangrijke rol, die ze ook de jaren erna is blijven opnemen, onder andere via input bij het concretiseren van de operationele richtlijnen. Daarbij werd in grote mate beroep gedaan op Vlaamse expertise. In de periodes 2006-2008 en 2012-2016 maakte ons land deel uit van het intergouvernementeel comité van de conventie. Het comité beslist welk immaterieel erfgoed en welke programma's op de lijsten worden geplaatst, hoe middelen worden ingezet en welke voorstellen worden gedaan over de spelregels van die processen, die door de algemene vergadering kunnen worden bekrachtigd. Daardoor kon Vlaanderen gedurende meerdere jaren **sterk wegen op beslissingen en de ontwikkeling van de conventie**. Ook wanneer ons land niet in het comité zetelt, volgt ze de conventie van dichtbij op via de tweejaarlijkse algemene vergadering, als waarnemer op het jaarlijkse comité, of via werkgroepen, steeds in een samenspel tussen de administratie en externe experts. Aanwezig zijn op die statutaire vergaderingen is een must, omdat daar beslissingen genomen worden over de verdere implementatie van de conventie en de interpretatieruimte van de conventie wordt ingevuld. Daarvoor stemt Vlaanderen steeds af met de Franse Gemeenschap, de Duitstalige Gemeenschap en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, in functie van gemeenschappelijke Belgische standpunten.

4.2.2 Operationeel

4.2.2.1 Lijsten

Op het operationele niveau heeft de Vlaamse overheid een rol in het nomineren van immaterieel erfgoed voor de Unesco-lijsten. Binnen de Unesco-Convention 2003 zijn er **drie lijsten**: er is de *Representatieve Lijst*

¹⁵ De Vlaamse Unesco Commissie (VUC) is in 2003 opgericht door de Vlaamse Regering om de band tussen de Vlaamse Gemeenschap en Unesco te bevorderen, met specifieke voorlichtings- en adviestaken. De commissie biedt ook steun aan verschillende Unesco-netwerken, -comités en -erkenningen in Vlaanderen en geldt als formeel aanspreekpunt voor Unesco: <https://www.unesco-vlaanderen.be/over-ons/vlaamseunescocommissie>

van het immaterieel erfgoed van de mensheid, het Register van programma's, projecten en activiteiten die het best de principes en doelstellingen van de conventie weerspiegelen en de Lijst van immaterieel erfgoed dat dringend borging nodig heeft. Rond de eerste twee ontwikkelde Vlaanderen beleid. Het verschil zit hem vooral in een andere focus: de Representatieve Lijst zet het immaterieel erfgoed zelf in de kijker, terwijl het Register van goede borgingspraktijken in de eerste plaats een methodiek centraal zet die andere erfgoedgemeenschappen kan inspireren.

Een lidstaat van de conventie kan zowel **nationale als multinationale kandidaturen** indienen voor een van de lijsten. Een nationale kandidatuur gaat uit van de lidstaat zelf, een multinationale kandidatuur gaat uit van meerdere lidstaten, die samen een kandidatuur indienen.

Tot dusver kan een lidstaat elke twee jaar een **nationale kandidatuur** indienen. In België is er daarvoor een beurtrol, waarbij de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschap, de Duitstalige Gemeenschap en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest elk om beurt een kandidatuur indienen. Dat betekent dat Vlaanderen telkens heel wat jaren geduld moet uitoefenen om een kandidatuur te kunnen indienen, tenzij een deelstaat zijn beurt overslaat of de deelstaten samen een Belgische kandidatuur insturen, zoals met de biercultuur (2016) en het borgen van de beiaardcultuur (2014).

Tegenover die beperkingen van Unesco staan de grote verwachtingen van erfgoedgemeenschappen: een plaats op een van de Unesco-lijsten heeft een grote symboolwaarde en een sterke aantrekkingskracht, waarbij het toeristische potentieel en de economische meerwaarde ook een rol spelen. Om de uiterst beperkte kansen voor Vlaanderen zo kwaliteitsvol en transparant mogelijk in te vullen, ontwikkelde de Vlaamse overheid in 2021 een procedure. geïnteresseerde erfgoedgemeenschappen kunnen na een **oproep door de overheid** hun kandidatuur indienen en de minister van Cultuur beslist, na een advies van een expertencommissie. Zo werd in 2021 de borgingspraktijk rond de Geelse gezinsverpleging geselecteerd als kandidatuur voor het register.

Vlaanderen is ook actief binnen **multinationale kandidaturen**. Daarbij werken meerdere landen samen rond een gedeeld immaterieel erfgoed of een gedeelde borgingspraktijk. Eén land treedt daarbij op als trekker en dient de kandidatuur in namens de partnerlanden. De valkerij en het jachthoornblazen zijn voorbeelden van multinationale kandidaturen waar Vlaanderen deel van uitmaakt. Intussen diende ons land vanuit Vlaanderen de voorbije jaren ook andere kandidaturen in, waarover Unesco nog moet beslissen, en werken erfgoedgemeenschappen intussen aan nieuwe kandidaturen, daarin bijgestaan door cultureel-erfgoedorganisaties en de Vlaamse overheid.

Multinationale kandidaturen zijn weliswaar erg **intensieve processen** door het vele internationale overleg, maar ze bieden anderzijds ook volop kansen tot internationale uitwisseling en netwerking. Om te bepalen op welke multinationale kandidaturen Vlaanderen wil inzetten, ontwikkelde de Vlaamse overheid in 2021

een procedure: een expertencommissie beoordeelt de kandidaturen en op basis van het advies, beslist de bevoegde minister of Vlaanderen al dan niet in een multinationale kandidatuur stapt.

Op de Representatieve Lijst heeft Vlaanderen vandaag **negen elementen**: Reuzen-en drakenommegangen (in Mechelen, Dendermonde en Brussel), de Heilig-Bloedprocessie in Brugge, Houtem Jaarmarkt, Krakelingenfeest en Tonnekensbrand in Geraardsbergen, het Jaartallenleven van Leuven, de garnaalvisserij te paard in Oostduinkerke, de biercultuur in België, de valkerij en het jachthoornblazen op Franse hoorn. De twee laatste zijn multinationale kandidaturen. Aalst Carnaval werd in 2019 door Unesco geschrapt omdat het volgens het intergouvernementeel comité niet langer voldeed aan de criteria van de Conventie 2003. De schrapping kwam er na wereldwijde klachten over de carnavalseditie van 2019, waarin Joodse karikaturen figureerden.

Op het Register van goede borgingspraktijken staan **twee praktijken** uit Vlaanderen: het borgen van de beiaardcultuur en het borgen van traditionele sporten en-spelen ('ludodiversiteit'). Die elementen en praktijken zetten vandaag in eerste instantie in op borgingsacties rond hun eigen erfgoed, waarover ze om de zes jaar aan Unesco rapporteren, binnen de rapportage die België als lidstaat indient. Rond de *Urgent Safeguarding List* heeft Vlaanderen tot op vandaag nog geen beleid ontwikkeld.

4.2.2.2 Internationaal debat rond 'de lijsten'

De laatste jaren is er binnen de Conventie 2003 toenemend debat gegroeid over de lijsten. Hoewel de conventie nog vrij jong is, hebben de voorbije twintig jaar intussen 180 landen de conventie aangenomen of geratificeerd. De lijsten zijn bovendien zeer populair bij lidstaten, die voluit nominaties indienen. De conventie wordt daardoor wat slachtoffer van haar eigen succes: ingediende dossiers geraken niet meer verwerkt, met wachtlijsten en frustraties bij erfgoedgemeenschappen tot gevolg. De laatste jaren stijgt daarnaast het aantal multinationale kandidaturen ook sterk, waardoor de **druk op de lijsten** nog toeneemt. De Representatieve Lijst is veruit de meest bevroegde lijst, terwijl het Register van goede borgingspraktijken nog sterk onderbenut blijft.

De vereisten voor Unesco-kandidaturen, zowel op administratief vlak als voor de inhoudelijke uitwerking van een kandidatuur, zijn erg hoog. Veel stakeholders vragen Unesco om de werkwijze rond de lijsten te **vereenvoudigen**. Bovendien zouden een aantal procedures geoptimaliseerd moeten worden, zoals transfers tussen lijsten, het opvolgen van het immaterieel erfgoed nadat het op een lijst wordt geplaatst, en een exitprocedure voor erfgoed dat Unesco van de lijsten wil afhaken, of waarvan lidstaten willen dat het van de lijsten wordt gehaald. In 2019 werd Aalst Carnaval als eerste element ooit geschrapt van de Representatieve Lijst, zonder dat daar binnen de conventie spelregels rond uitgewerkt zijn.

De Vlaamse overheid vindt het debat rond de lijsten heel belangrijk en probeert via werkgroepen en met de expertise van experts te wegen op het debat.

4.2.2.3 Programma's

De druk op de lijsten creëert voor Unesco zélf een spanningsveld: heel veel inzet van tijd en middelen gaat naar de lijsten, terwijl de Conventie 2003 om veel meer gaat en nog heel wat **andere projecten en programma's** omvat die de lidstaten als handvaten kunnen gebruiken om hun beleid rond immaterieel erfgoed verder uit te bouwen. Zo zette Unesco de voorbije jaren interessante programma's op rond immaterieel erfgoed in noodsituaties, immaterieel erfgoed en ethische principes, immaterieel erfgoed in het kader van de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de Verenigde Naties, de relatie tussen immaterieel erfgoed en educatie, enzovoort.

Voor de toekomst zit er nog heel veel potentieel in het ontwikkelen van activiteiten rond de **periodieke rapporteringen**. In 2018 keurde Unesco daarvoor een gloednieuw kader goed, het *Overall Results Framework*, (ORF), dat de impact van de conventie meet aan de hand van een reeks indicatoren. België diende in 2021 voor het eerst een rapport in op basis van het ORF. Als nieuw instrument van de Conventie 2003 zal de doeltreffendheid sterk afhangen van wat Unesco er nog verder rond ontwikkelt: data ontsluiten, een kwalitatieve en kwantitatieve analyse van de data, en programma's opzetten om de stakeholders wereldwijd vooruit te helpen bij de implementatie van de conventie. Op het vlak van kennisopbouw en -verspreiding is Vlaanderen pleitbezorger van de zogeheten *capacity building programmes*, wereldwijde kennisopbouw, waarbij stakeholders de krachten bundelen (overheden, ngo's, universiteiten, gemeenschappen) om het bewustzijn rond immaterieel erfgoed en de implementatie van de conventie te verhogen.

4.2.2.4 Vlaamse expertise

De Vlaamse overheid stimuleert organisaties uit de cultureel-erfgoedsector om hun kennis en expertise op internationale fora ter beschikking te stellen en uit te wisselen. Een aantal Vlaamse organisaties verwierf in de loop der jaren ook een **Unesco-accreditatie** in het kader van de Conventie 2003¹⁶. Via die accreditaties krijgen organisaties een adviesverlenende functie ten aanzien van de conventie. Acht Vlaamse organisaties hebben vandaag zo'n accreditatie, waardoor ze actief kunnen bijdragen aan de conventie en internationaal kunnen netwerken.

Werkplaats immaterieel erfgoed speelde, een gangmakersrol in de uitbouw van het internationale *ICH NGO Forum* van de geaccrediteerde NGO's, waarvan de coördinator van de Werkplaats (toen nog tapis plein) in de periode 2021-2018 voorzitter was. In 2019 werd de Werkplaats verkozen in de *Evaluation Body*,

¹⁶ https://ich.unesco.org/en/accredited-ngos-00331?accredited_ngos_name=&accredited_ngos_countryAddress=24&accredited_ngos_geo=all&accredited_ngos_ga=all&accredited_ngos_domain=all&accredited_ngos_inscription=all&accredited_ngos_safe_meas=all&accredited_ngos_term=all&accredited_ngos_full_text=&pg=00331

waardoor een organisatie uit Vlaanderen een aantal jaren mee instaat voor de advisering van de wereldwijde Unesco-nominaties. Ook FARO nam van bij de start een actieve rol op. Het netwerk van Vlaamse experts en organisaties staat bekend voor zijn actieve inzet in internationaal samenwerken. Onze **Vlaamse experts** worden dan ook veel bevroegd, zowel bij Unesco als in de wereldwijde netwerken en samenwerking.

Opdat Vlaamse organisaties en experts hun expertise en kennis zouden kunnen inzetten voor internationale projecten en samenwerking en op internationale fora, voorziet de Vlaamse overheid een **budget voor reis-en verblijfskosten**.

4.2.2.5 Vlaamse middelen binnen de Unesco-Conventie

De Unesco-Conventie 2003 legt België op om het *Fund for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* mee te financieren. Zo gaat één procent van de jaarlijkse bijdrage aan Unesco naar dat fonds. Voor Vlaanderen betekent dat een **jaarlijkse bijdrage** van ongeveer 15.000 euro. De bestedingen uit het fonds worden gereguleerd door de algemene vergadering. De beslissingen worden uitgevoerd door het secretariaat van Unesco in Parijs.

Vlaanderen heeft daarnaast een '**eigen**' fonds bij Unesco, waarmee erfgoedprojecten gesubsidieerd kunnen worden. De beslissingen worden genomen in samenspraak met de Vlaamse overheid, maar uitgevoerd door het secretariaat van Unesco in Parijs. Met het Vlaamse Unesco Trustfonds werden er tussen 2010 en 2020 verschillende projecten in zuidelijk Afrika ondersteund voor capaciteitsopbouw rond immaterieel cultureel erfgoed, voor in totaal 1,2 miljoen USD. Resultaat van die projecten is dat zeven Engelstalige landen in zuidelijk Afrika (Botswana, Eswatini, Lesotho, Malawi, Namibië, Zambia en Zimbabwe) nu nauw samenwerken binnen een gezamenlijk platform (www.saich.co.zw). Het zorgde voor een toename van meer internationale bijstandsaanvragen en meer Unesco-kandidaturen vanuit de regio en voor een versterkte regionale samenwerking en uitwisseling.

4.3 DE VLAAMSE OVERHEID BEWAAKT DE KWALITEIT

De Vlaamse overheid bewaakt de kwaliteit van het immaterieel-erfgoedbeleid op **drie manieren**.

4.3.1 Via het Cultureelerfgoeddecreet

Met de **evaluatiemomenten** die in het Cultureelerfgoeddecreet voorzien zijn, waakt de Vlaamse overheid over de kwaliteit van de werking van het netwerk van dienstverlenende organisaties (landelijke en regionale dienstverlenende rollen), het steunpunt FARO, Werkplaats immaterieel erfgoed, en de collectiebeherende organisaties die via de functies rond immaterieel erfgoed werken.

4.3.2 Via de rapportage voor de Inventaris Vlaanderen

Erfgoedgemeenschappen met een element op de Inventaris Vlaanderen **rapporteren tweejaarlijks** over hun borgingsacties. In 2019 vereenvoudigde de Vlaamse overheid die rapportage door het aantal vragen te verminderen, en die beter te duiden, en daarvoor een toegankelijke module ter beschikking te stellen op het platform immaterieelerfgoed.be. Hoewel de rapporten beknopt en bondig zijn, brengen ze een brede waaier aan borgingsacties in beeld en duiden ze de kansen en de bedreigingen die erfgoedgemeenschappen ervaren. Waar deze rapporten vandaag nog vooral een administratieve aangelegenheid zijn, bieden ze veel potentieel om het borgen van immaterieel erfgoed in Vlaanderen te monitoren, om er acties rond uit te werken, en om er uitwisseling onder erfgoedgemeenschappen over op te zetten.

4.3.3 Via de zesjaarlijkse Unesco-rapportage

Elke zes jaar maken de lidstaten van de Unesco-Conventie 2003 een **rapport** op voor Unesco over de **implementatie van de conventie** in hun land of regio. Daarmee evalueren lidstaten hun eigen beleid, de bestaande regelgeving, en de werking van erfgoedorganisaties en erfgoedgemeenschappen rond het borgen van immaterieel erfgoed. Sinds 2020 gebeurt dat aan de hand van het *Overall Results Framework (ORF)*, een kader dat de impact van het beleid meet in acht thema's¹⁷, aan de hand van 26 indicatoren. Naast een evaluatie van het huidige beleid kunnen lidstaten er ook hun ambities voor de komende zes jaar in aangeven.

België diende in 2021 voor het eerst zo'n rapport in. Het ORF, waarvoor Unesco ook een beroep deed op Vlaamse experts, is complex en veelomvattend, en het vormt voor lidstaten een heuse uitdaging om ermee aan de slag te gaan. Anderzijds biedt het ook heel wat waardevolle informatie voor de verdere ontwikkeling van een beleidsvisie over immaterieel erfgoed. Daarom vond Vlaanderen het belangrijk om een **diepgaande evaluatie** te maken voor Unesco, en het proces ook te laten gelijklopen met de actualisering van de beleidsvisie over immaterieel erfgoed.

Voor de input uit Vlaanderen werkte het Departement Cultuur, Jeugd en Media in 2021 samen met Werkplaats immaterieel erfgoed, die in opdracht van het departement het grootste luik van de evaluatie uitvoerde. Uit het **Vlaamse deelrapport**, dat in het uiteindelijke Belgische rapport werd geïntegreerd, blijkt dat Vlaanderen op heel wat vlakken al goed scoort. Anderzijds komen ook thema's naar voor waarop Vlaanderen in de komende rapporteringsperiode (2022-2027) sterker kan inzetten. Aspecten die daarbij het sterkst naar voren komen zijn

- 1) educatie over immaterieel erfgoed en de mate waarin immaterieel erfgoed ingang vindt in het lager, het secundair en het hoger onderwijs;

¹⁷De acht thema's zijn: 1) institutional and human capacities, 2) transmission and education, 3) inventorying and research, 4) policies and legal or administrative measures, 5) role of ICH and its safeguarding in society, 6) awareness raising, 7) engagement of groups, communities and individuals, and stakeholders en 8) international engagement

- 2) het versterken van immaterieel erfgoed in beleidskaders, zowel binnen cultuur als binnen onderwijs en andere beleidsdomeinen;
- 3) bewustmaking voor immaterieel erfgoed bij het brede publiek.

Daarnaast kunnen we sterker inzetten op een brede participatie van de diverse stakeholders en in het bijzonder groepen, gemeenschappen en individuen die immaterieel erfgoed beoefenen.

De bovenvermelde thema's nemen we mee in de acht uitdagingen die in hoofdstuk 4 geformuleerd zijn.

Bij de rapportage in 2021 bleken nog niet veel data over immaterieel erfgoed voorhanden te zijn. Als we bij de volgende Unesco-rapportage in 2027 over meer data willen beschikken en de implementatie van de beleidsvisie willen opvolgen, moeten we de komende jaren inzetten op **dataverzameling en monitoring**.

5 DE UITDAGINGEN VOOR HET IMMATERIEEL ERFGOED-BELEID

Binnen de contouren van het immaterieel-erfgoedbeleid en de rollen die de Vlaamse overheid daarin opneemt, dienen zich de komende jaren **acht prioritaire uitdagingen** aan:

1. erfgoedgemeenschappen en immaterieel-erfgoedpraktijken versterken;
2. zichtbaarheid van en maatschappelijk bewustzijn rond immaterieel erfgoed vergroten;
3. breder en diverser immaterieel erfgoed in kaart brengen, documenteren en onderzoeken
4. het immaterieel-erfgoedveld meerstemmig ontwikkelen;
5. immaterieel erfgoed in duurzame ontwikkeling verkennen;
6. immaterieel-erfgoedwerking in de cultureel-erfgoedsector duurzaam uitbouwen en verdiepen
7. beleid rond immaterieel erfgoed ontplooiën binnen breder cultuurbeleid, andere beleidsdomeinen en beleidsniveaus;
8. de internationale beleidsvoering rond immaterieel erfgoed verder uitbouwen en differentiëren.

5.1 VERSTERKEN VAN ERFGOEDGEMEENSCHAPPEN EN IMMATERIEEL-ERFGOEDPRAKTIJKEN

In het immaterieel-erfgoedbeleid staan **erfgoedgemeenschappen** centraal: gemeenschappen, groepen en individuen die het erfgoed koesteren en doorgeven aan volgende generaties. Ook in de ethische principes die Unesco hanteert voor de Conventie 2003, nemen erfgoedgemeenschappen een centrale plaats in voor het borgen van immaterieel erfgoed.

Sinds Vlaanderen de Unesco-Conventie 2003 is beginnen te implementeren, ontwikkelde de Vlaamse overheid een aantal beleidsinstrumenten die zich richten naar deze erfgoedgemeenschappen en de beoefenaars van het immaterieel erfgoed: de Inventaris Vlaanderen, het Register van inspirerende voorbeelden, het platform immaterieelerfgoed.be en de Beurzen voor het doorgeven van vakmanschap. Deze instrumenten worden niet in een decreet gevat, maar in aparte reglementen, soms ook met een tijdelijk karakter.

De analyse van de huidige beleidsinstrumenten in het vorige hoofdstuk toont aan dat deze instrumenten hun doel bereiken, maar dat er **ruimte is voor versterking**. Rond de Inventaris Vlaanderen wil de Vlaamse overheid een sterkere werking ontwikkelen: het zichtbaarder maken van een plaats op de Inventaris met meer aandacht voor herkenbaarheid, bijvoorbeeld via het logo, voor ontmoeting en uitwisseling tussen de verschillende gemeenschappen, waarbij ze leren van elkaar, en een betere opvolging van de borgingsacties ná opname op de Inventaris. Ook wil de Vlaamse overheid het Register van inspirerende praktijken na een aantal jaar van experimenteren verder optimaliseren, zodat het een centrale rol kan spelen in het delen van inspirerende voorbeelden rond het borgen van immaterieel erfgoed. De beurzen vakmanschap zijn de voorbije jaren uitgegroeid tot een belangwekkend instrument in het immaterieel-erfgoedbeleid. Voor de beurzen is er al een aantal jaren een tijdelijk experimenteel reglement van toepassing, maar het doorgeven van kennis en kunde als immaterieel erfgoed verdient stilaan een duurzame plek in het beleid.

Tussen de beleidsinstrumenten onderling zijn de voorbije jaren **interessante verbanden** gegroeid. Zo zijn een aantal trajecten rond het doorgeven van vakmanschap intussen uitgegroeid tot een inspirerend voorbeeld op het register, registreren vaklieden hun vakmanschap als immaterieel erfgoed op het platform immaterieelerfgoed.be, en vervult het platform een centrale rol in de instrumenten voor erfgoedgemeenschappen. Die kruisverbanden wijzen op de meerwaarde van een geïntegreerd instrumentarium, waarbij de verschillende beleidsinstrumenten op elkaar zijn afgestemd en elkaar versterken.

De huidige beleidsinstrumenten dekken evenwel niet alle noden. Erfgoedgemeenschappen en erfgoedbeoefenaars vallen vaak **tussen de mazen van het net**: binnen de bestaande kaders vinden ze vaak geen gepaste financieringskanalen. Bovendien heeft het wegvallen van de culturele bevoegdheden

//

van de provinciebesturen sinds 2018 voor heel wat erfgoedgemeenschappen een leemte veroorzaakt in de financiering, wat het borgen van het immaterieel erfgoed bedreigt.

Onder meer bij de actualisatie van het Cultureelerfgoeddecreet zet de Vlaamse overheid al stappen om vastgestelde lacunes weg te werken. Voor een immaterieel-erfgoedbeleid dat erfgoedgemeenschappen naar waarde schat, zijn evenwel verdere initiatieven nodig.

Dat is een **gedeelde verantwoordelijkheid** van de Vlaamse overheid en de steden en gemeenten, in het verlengde van de bestaande afsprakenkaders. Een ondersteuningsbeleid moet in de eerste plaats focussen op specifieke borgingsacties en -projecten en niet zozeer op het beoefenen van het immaterieel-erfgoedelement zelf. De Vlaamse overheid kan daar accenten leggen, zoals een focus op educatie en het doorgeven van kennis en kunde, of het inzetten van immaterieel erfgoed in het kader van duurzame ontwikkeling. Dergelijke initiatieven kunnen zo binnen het Register van inspirerende voorbeelden uitgroeien tot de inspirerende praktijken van morgen.

Daarnaast is het belangrijk gemeenschappen te **versterken in hun werking**: zowel rond logistieke en soms heel praktische aspecten, zoals het dichten van de digitale kloof met vormingen in ICT of audiovisuele media, maar soms ook rond complexe administratieve zaken als auteursrechten en de GDPR-wetgeving, en rond de ethische principes rond het borgen van immaterieel erfgoed. Ook het digitale verenigingsloket van de Vlaamse overheid biedt kansen voor erfgoedgemeenschappen.

5.2 ZICHTBAARHEID EN MAATSCHAPPELIJK BEWUSTZIEN ROND IMMATERIEEL ERFGOED VERGROTEN

Tien jaar geleden waren in Vlaanderen slechts een handvol organisaties uit de professionele cultureel-erfgoedsector actief bezig met bewustmaking rond immaterieel erfgoed, naast een beperkt aantal erfgoedgemeenschappen die zich herkenden in het concept. Sindsdien is het aantal actoren sterk toegenomen: heel wat erfgoedorganisaties zetten **allerlei initiatieven** op, zoals tentoonstellingen, lezingen of demonstraties. Maar ook bij een bredere groep culturele actoren, zoals Circuscentrum, Danspunt, of het middenveld en de brede samenleving, zoals Natuurpunt of de Gezinsbond, is het bewustzijn rond immaterieel erfgoed sterk gestegen. Ook private actoren bijvoorbeeld uit de bierwereld of de kermiscultuur, sensibiliseren voor immaterieel erfgoed.

Een centraal instrument in het zichtbaar maken van immaterieel erfgoed is uiteraard het **platform immaterieelerfgoed.be**, als hub rond immaterieel erfgoed en immaterieel-erfgoedpraktijken in Vlaanderen, met de bijhorende werking, communicatiekanalen (nieuwsbrieven, sociale media) en communicatie-acties die door Werkplaats immaterieel erfgoed uitgebouwd worden, vaak in samenwerking met andere spelers. Het platform **brenkt vele aspecten samen**: verzamelen en registreren van immaterieel erfgoed, delen van

mensen, maar zit tegelijk vaak vervat in abstracte begrippenkaders en 'conventietaal'. Daarom moet de communicatie telkens goed afgestemd worden op de doelgroepen en moeten **begrippen en termen op maat hertaald worden**, weliswaar in de geest van de conventie, maar met een zekere pragmatiek en oog voor wervend taalgebruik.

5.3 BREDER EN DIVERSE IMMATERIEEL ERFGOED IN KAART BRENGEN, DOCUMENTEREN EN ONDERZOEKEN

Sinds Vlaanderen in 2008 van start ging met de Inventaris Vlaanderen staat een bottom-up-aanpak voorop: erfgoedgemeenschappen bepalen zélf wat zij zien als immaterieel erfgoed en laten dat op eigen initiatief op de Inventaris plaatsen. Ondanks die participatieve aanpak weerspiegelt de Inventaris na vijftien jaar niet automatisch de diversiteit aan culturele tradities en praktijken in onze samenleving. De Inventaris Vlaanderen omvat vandaag vooral nog heel wat gelijkaardige immaterieel-erfgoedelementen, vooral sociale praktijken als stoeten en processies. Tegelijk toont de recente module op het platform immaterieelerfgoed.be, waar gemeenschappen hun immaterieel erfgoed op een heel eenvoudige wijze kunnen registreren, dat de **verbreding** wel degelijk is ingezet. De geregistreerde praktijken zijn heel divers, in vele opzichten: de domeinen van immaterieel erfgoed, gender, etnisch-culturele achtergrond, locatie, enzovoort.

Dat iedereen zich in immaterieel erfgoed kan herkennen, is belangrijk, en biedt een meerwaarde voor onze samenleving: het draagt bij tot meer betrokkenheid, integratie en wederzijds begrip. Momenteel bevinden we ons op een **keerpunt** en de registraties op het platform tonen onmiskenbaar de weg vooruit. Toch zijn bijkomende inspanningen nodig. Gemeenschappen zien wat ze doen niet altijd meteen als immaterieel erfgoed, denken we maar aan gregoriaans zingen, strandbloemen verkopen of het Norouz lentefeest vieren. Die groepen en individuen proactief benaderen en begeleiden is van vitaal belang, en altijd zijn dat intensieve processen. Organisaties in de cultureel-erfgoedsector moeten voldoende uitgerust zijn om die rol te kunnen opnemen.

Tegelijk is het wenselijk dat ook de Inventaris Vlaanderen een **breder en meer diverse instroom** kent. Om nieuwe doelgroepen te bereiken kan de Vlaamse overheid de Inventaris Vlaanderen nog breder bekendmaken via samenwerking met andere sectoren als (amateur) kunsten en jeugd, of andere beleidsdomeinen als integratie en inburgering of onderwijs. De matrixtool die Werkplaats immaterieel erfgoed heeft ontwikkeld, kan daarbij verder worden ingezet om de diversiteit van immaterieel erfgoed in kaart te brengen en te monitoren.

De Unesco-Conventie 2003 heeft ook aandacht voor bedreigd immaterieel erfgoed dat dringend borging nodig heeft. Daar is in Vlaanderen nog geen beleid rond, hoewel er ook bij ons tradities of praktijken zijn die nog slechts enkele beoefenaars kennen of om andere redenen bedreigd zijn. Om immaterieel erfgoed breder in kaart te brengen, moeten we ook de **bedreigde tradities en praktijken** in beeld krijgen.

Als we immaterieel erfgoed in kaart willen brengen, moeten we ook aandacht besteden aan **onderzoek en documentatie**. Vlaanderen telt vandaag een kleine maar toegewijde groep mensen die met onderzoek en studies rond borgen van immaterieel erfgoed bezig zijn. In het erfgoedveld kunnen die functies nog volop ontwikkeld en uitgebouwd worden. Recent zien we ook veelbelovende ontwikkelingen in de academische wereld en het hoger onderwijs. Daarnaast kan het Departement Cultuur, Jeugd en Media via de eigen onderzoeksagenda beleidsrelevant onderzoek opzetten rond immaterieel erfgoed, in afstemming met relevante sectoractoren zoals FARO en Werkplaats immaterieel erfgoed. Uit de Unesco-rapportage van 2021 blijkt dat er over immaterieel erfgoed nog niet zoveel data worden verzameld. In de lopende trajecten rond datamonitoring willen we immaterieel erfgoed dan ook meenemen.

5.4 HET IMMATERIEEL-ERFGOEDVELD MEERSTEMMIG ONTWIKKELEN

In de cultureel-erfgoedsector is er steeds meer aandacht voor meerstemmigheid: verschillende standpunten aan bod laten komen en rekening houden met uiteenlopende perspectieven en interpretaties. Hetzelfde erfgoed kan door verschillende ogen immers uiteenlopende betekenissen hebben. Die **meerstemmigheid verder ontwikkelen** in het immaterieel-erfgoedbeleid is een belangrijke uitdaging. Daarbij is het zoeken naar een broos evenwicht tussen de autonomie van erfgoedgemeenschappen en de invloed of interventies uit de ruimere samenleving of de overheid. Belangrijk aandachtspunt daarbij is ook dat erfgoedgemeenschappen meestal uit meerdere organisaties en individuen bestaan, en geen monolithische blokken vormen, maar integendeel intern soms ook verschillende standpunten en visies hebben. Een voorbeeld daarvan is de traditie rond sinterklaas, waar over de figuur van (zwarte) piet binnen de erfgoedgemeenschap verschillende meningen bestaan.

In 2015 nam Unesco binnen de Conventie 2003 een reeks van **ethische principes** aan¹⁸. Dit biedt een kader voor afweging tussen enerzijds het belang en de autonomie van erfgoedgemeenschappen die bij het immaterieel erfgoed betrokken zijn en anderzijds mogelijke interventies van buitenaf die hierop ingrijpen (bijvoorbeeld van overheden, privésector of toerisme).

Een van de ethische principes stelt bijvoorbeeld dat het waardeoordeel van groepen en individuen over hun eigen immaterieel erfgoed niet onderworpen mag zijn aan externe waardeoordelen. Met dat ethische principe voor ogen geeft ook de Vlaamse overheid in haar beleid een centrale rol aan erfgoedgemeenschappen bij het **toekennen van waarde en betekenis** aan hun erfgoed. Tegelijkertijd benadrukt een ander ethisch principe het belang van wederzijds respect in alle interacties rond immaterieel erfgoed en is er een ethisch principe dat het respect voor culturele diversiteit aanstipt.

¹⁸ <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866>

De laatste jaren groeide in onze samenleving heel wat maatschappelijk debat rond antiracisme, genderactivisme, ecologie, dierenwelzijn, enzovoort. Verhitte publieke debatten rond **zeer gevoelige aspecten van tradities** komen daarbij steeds meer op de voorgrond. Denken we maar aan de discussies over zwarte piet, stereotypering zoals de joodse karikaturen op Aalst Carnaval, over het gebruik van dieren in tradities of over culturele toe-eigening, waarbij leden van de ene cultuur elementen uit een andere cultuur of identiteit overnemen, zoals muziek, kapsels of recepten. In die discussies wordt erfgoed een symbool van collectieve identiteit en een instrument om grotere vraagstukken over sociale rechtvaardigheid en machtsongelijkheid op de agenda te plaatsen.

De Vlaamse overheid wil rond meerstemmigheid in eerste instantie het kader aanreiken, en bewustwording en reflectie aanwakkeren. De 'verklaring van ethische principes', die erfgoedgemeenschappen ondertekenen in het kader van de Inventaris Vlaanderen, is een nog jong instrument waar we nog meer willen rond werken. De verklaring mag niet louter gezien worden als een formaliteit, maar moet zich verder ontwikkelen tot een instrument om meer **ethisch bewustzijn en een reflex rond meerstemmigheid** te creëren. Zo zou de erfgoedsector daar omkaderende acties kunnen rond uitwerken, zoals debatavonden, studiedagen of vormingen. Daarnaast is ook het werk achter de schermen belangrijk, waarbij de dienstverleners en andere spelers bemiddeling en dialoog opzetten met erfgoedgemeenschappen en andere partijen. Ervaringen uitwisselen met andere landen over hoe zij omgaan met moeilijke thema's, kan inspirerend werken. Verder kan onderzoek thema's helpen duiden en context bieden, wat tot een beter begrip kan leiden.

Het ethische instrumentarium in het kader van het borgen van immaterieel erfgoed wordt idealiter **verder uitgebouwd**. De ethische principes van Unesco zijn immers in de eerste plaats bedoeld om erfgoedgemeenschappen en immaterieel erfgoed te vrijwaren van ongepaste interventies van buitenaf. De verklaring van ethische principes bij de Inventaris Vlaanderen daarentegen is nu vooral een instrument in het kader van ethisch handelen van de erfgoedgemeenschappen zélf. Ze beschermt het erfgoed en de betrokken gemeenschappen echter niet in een ruimere context, zoals tegen commercieel gebruik. Daar kunnen we de komende jaren samen met de sector verder rond werken.

Bij conflicten neemt de Vlaams overheid doorgaans zelf geen standpunt in en komt ze alleen in uiterste gevallen tussen. Bemiddeling gebeurt immers het beste door de cultureel-erfgoedorganisaties die dicht bij de betrokken erfgoedgemeenschappen staan. Het is belangrijk dat hun rol daarin erkend wordt en dat er aandacht is voor competentieontwikkeling van medewerkers. Het gaat immers om eerder **onzichtbare processen**, die weliswaar specifieke vaardigheden en kennis veronderstellen en arbeidsintensief zijn.

5.5 IMMATERIEEL ERFGOED IN DUURZAME ONTWIKKELING VERKENNEN

Immaterieel erfgoed en duurzame ontwikkeling zijn **onlosmakelijk verbonden**. Duurzaam ontwikkelen betekent immers zoveel als toekomst geven. En duurzame manieren vinden om culturele praktijken,

kennis en vaardigheden door te geven aan volgende generaties of te borgen, dat is waar het bij immaterieel erfgoed om draait. Tegelijkertijd kan immaterieel erfgoed zelf een bron voor duurzame ontwikkeling zijn. Denk maar aan diepgewortelde kennis over onze natuurlijke omgeving, zoals traditionele irrigatietechnieken, sociale praktijken als stoeten of kermiscultuur, die identiteit geven en diversiteit en ontmoeting stimuleren, of ambachten die een motor kunnen zijn voor duurzame lokale economieën.

De Unesco-Conventionie 2003 zag immaterieel erfgoed al van bij de start als een **garantie voor duurzame ontwikkeling**. Sindsdien is de aandacht voor het verband tussen immaterieel erfgoed en duurzame ontwikkeling alleen maar gestegen. Hét richtinggevende kader voor duurzame ontwikkeling wereldwijd is de VN-Agenda 2030. De 17 *Sustainable Development Goals* of SDG's, waaruit de agenda bestaat, worden momenteel overal in de wereld uitgedragen en naar de praktijk vertaald. Denk aan uitdagingen rond groeiende ongelijkheid, de rechten van vrouwen en meisjes, vrede en veiligheid en klimaatverandering. De inzet van de Agenda 2030 bestaat erin duurzame ontwikkeling niet als een top-downinitiatief te zien, maar wel breed maatschappelijk op te nemen. Dat is de enige manier om die doelstellingen te realiseren. Samenwerking staat centraal. Momenteel duiken de SDG's overal op: van steden en gemeenten tot winkelketens, ondernemersorganisaties en het jeugdwerk. Ook in de erfgoedsector worden ze steeds meer opgenomen. In de Unesco-Conventionie 2003 werd de SDG-agenda in 2016 vertaald met een nieuw hoofdstuk, namelijk de operationele richtlijnen rond immaterieel erfgoed en duurzame ontwikkeling¹⁹.

De uitdaging ligt er de komende jaren in om in het immaterieel-erfgoedbeleid concreet met deze **duurzaamheidsdoelstellingen** aan de slag te gaan. Binnen het huidige beleid zijn er al aanknopingspunten. Zo is er bij de trajecten rond het doorgeven van vakmanschap aandacht voor duurzame materialen, handmade en hergebruik en kennis over de natuur. Ook in de kandidaturen die Vlaanderen voordraagt bij Unesco heeft duurzame ontwikkeling een plek. Zo zet de Geelse gezinsverpleging in op welzijn en mentale gezondheid, en draagt de kandidatuur van de traditionele bevoeiing bij aan een duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen.

De komende jaren gaan we de link tussen immaterieel erfgoed en duurzame ontwikkeling actief verder **verkennen**. Samenwerking met andere beleidsdomeinen is daarbij belangrijk, bijvoorbeeld rond duurzaam toerisme, inclusieve economieën en kwaliteitsvol onderwijs. Ook met de Unesco-Conventionie 2005 over culturele diversiteit is meer synergie mogelijk. Vanuit het veld kijken we uit naar initiatieven en projecten die met duurzaamheidsthema's aan de slag gaan, en ook het Pulse Transitienetwerk Cultuur, Jeugd en Media²⁰ kan daarin een rol opnemen.

¹⁹ Hoofdstuk VI van de *Operational Directives*. https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational_Directives-7.GA-PDF-EN.pdf#p170

²⁰ Het Pulse Transitienetwerk Cultuur, Jeugd en Media verenigt een 1000-tal individuen en organisaties uit de cultuur-, jeugd- en mediasector, die experimenteren met duurzame alternatieven voor ons huidige samenlevingsmodel. www.pulsenetwerk.be

5.6 IMMATERIEEL ERFGOED-WERKING IN DE CULTUREEL-ERFGOEDSECTOR DUURZAAM UITBOUWEN EN VERDIEPEN

Het netwerk van organisaties die in Vlaanderen actief rond immaterieel erfgoed werken, groeide de voorbije tien jaar gestaag: van de organisatie die de zorg opneemt voor het immaterieel erfgoed en het steunpunt, over de landelijke en regionale dienstverleners, tot collectiebeherende organisaties.

Om dat ecosysteem verder te laten bloeien, zijn **blijvende investeringen** nodig. Belangrijk daarbij is de stuwende kracht van een actor, die een coördinerende rol opneemt, die inspireert en begeleidt. Internationaal gezien is dat model bijzonder en Vlaanderen kan het als goede praktijk de komende jaren nog meer uitspelen en internationaal in de kijker zetten.

Voor de Unesco-domeinen is er vandaag een stevig ondersteuningsmodel in het zogenaamde 'domeinnetwerk immaterieel erfgoed'²¹. Het netwerk zorgt voor ondersteuning bij alle thema's en domeinen van immaterieel erfgoed. In het veld is de voorbije jaren open omgesprongen met de **benadering van de Unesco-domeinen**. Rond sport en spel, religieus en levensbeschouwelijk erfgoed of eetcultuur zijn er in de Unesco-Conventie bijvoorbeeld geen aparte domeinen benoemd, terwijl die thema's wel sterk leven in Vlaanderen. Ze werden gaandeweg als mogelijke alternatieve themadomeinen in beeld gebracht, bijvoorbeeld sinds 2018 in de context van immaterieelerfgoed.be en sinds 2019 voor de Inventaris Vlaanderen. Verder wordt het Unesco-domein *craftsmanship* vaak geassocieerd met ambachten, het handmatige, waardoor erfgoedgemeenschappen die werken rond industriële technieken zich niet aangesproken voelen. Daarnaast komen steeds vaker **nieuwe fenomenen** opzetten die buiten de aangereikte Unesco-domeinen vallen, zoals cybercultuur. Daarom zullen we pragmatisch en open blijven omgaan met de Unesco-domeinen, zodat zoveel mogelijk beoefenaars en gemeenschappen zich in immaterieel erfgoed kunnen herkennen.

Bij de **kunsten** zijn nog interessante linken met immaterieel erfgoed te exploreren, met naast muziek en podiumkunsten, ook design, beeldende kunsten of letteren.

²¹. Het thematisch georiënteerde netwerk van door de Vlaamse overheid gesubsidieerde organisaties die een actieve taak opnemen in immaterieel erfgoed-werking:

Bokrijk I Vakmanschap en Erfgoed

CAG – Centrum Agrarische Geschiedenis

CEMPER – het Centrum voor Muziek- en Podiumerfgoed

ETWIE – Expertisecel voor technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed

Histories

PARCUM – het museum en expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur

Sportimonium

FARO – Vlaams Steunpunt voor cultureel erfgoed

Werkplaats immaterieel erfgoed – de organisatie voor immaterieel erfgoed in Vlaanderen

verder invullen van de functies van erfgoedwerking naar verschillende aspecten van erfgoedzorg of borging van immaterieel erfgoed (bijvoorbeeld op het vlak van registratie) vormt daarvoor een belangrijke hefboom. Dat is een groeiproces dat kennis- en praktijkontwikkeling vergt.

Collectiebeherende organisaties nemen in eerste instantie een verantwoordelijkheid voor immaterieel erfgoed op door het te documenteren en het verbonden roerend erfgoed te bewaren. Daarbij documenteren ze vaak ook tradities die vandaag niet meer bestaan, zoals bepaalde processies. Er moet daarbij ook aandacht zijn voor het verband tussen deze ‘verdwenen’ vormen van immaterieel erfgoed en de nog levende praktijken.

Verder nemen collectiebeheerders steeds vaker een actieve rol op bij het in stand houden van het immaterieel erfgoed, bijvoorbeeld door oude technieken en gebruiken toe te passen en te tonen. Er zijn ook heel wat mooie voorbeelden van collectiebeheerders die samenwerken met gemeenschappen om het erfgoed te borgen, al is dat niet in alle contexten evident. Bepaalde archiefinstellingen wijzen erop dat ze een neutrale of wetenschappelijke positionering willen innemen tegenover de archiefvormers, terwijl een actieve rol bij het borgen vaak ook participatie (en impliciete goedkeuring) vraagt. Toch bracht de archiefsector de voorbije jaren al heel wat inspirerende praktijken aan.

Bij **erfgoedbibliotheken** zit de zoektocht naar wat immaterieel erfgoed in hun werking kan betekenen, nog in een prille fase. Zij beheren bronnen van de kennis over immaterieel erfgoed, zoals devotieboekjes, kookboeken of moppenboekjes. In die zin vervullen ze al een belangrijke taak in het documenteren van het erfgoed. Of en op welke manier ze een actievere rol kunnen opnemen, moet verder bekeken worden (denken we bijvoorbeeld aan het immaterieel erfgoed rond de boekproductie, de bibliofilie en de bibliotheeksector zelf).

Werkplaats immaterieel erfgoed kan deze ontwikkelingen samen met de erfgoedsector verder opnemen, en daarbij ook die werkingen opvolgen waarbij er in het volledige erfgoedveld afstemming is.

Bij de verdere uitbouw van immaterieel erfgoed binnen de brede cultureel-erfgoedsector komen ook **technische kwesties** in beeld. Zo vormt een gestandaardiseerde registratie van immaterieel erfgoed een uitdaging. Daarbij wordt aanbevolen om de relevante data kwaliteitsvol en OSLO-conform²² te ontsluiten. In het immaterieel-erfgoedbeleid fungeert het platform immaterieelerfgoed.be als een *hub* voor erfgoedgemeenschappen en immaterieel-erfgoedpraktijken in Vlaanderen. De komende jaren kan het platform zich verder ontwikkelen als digitale kennis- en netwerkgeving. Daarbij is een duurzaam

²² OSLO staat voor *Open Standaarden voor Linkende Organisaties*. De Vlaamse overheid zet in op een eenduidige standaard voor de uitwisseling van informatie. Het is de bedoeling om te zorgen voor meer samenhang en een betere vindbaarheid van data. Op die manier kan iedereen de gegevens makkelijker gebruiken. Meer info: <https://www.vlaanderen.be/digitaal-vlaanderen/onze-oplossingen/oslo>

Uitwisseling en wederzijds de vinger aan de pols houden zijn vaak al een eerste, belangrijke stap. Het jaarlijkse overleg met Dierenwelzijn over de tradities met dieren zoals de valkerij of het hondenzwemmen en evoluerende regelgeving daarrond, is in dat verband een goede praktijk. Ook de erfgoedsector kan een rol opnemen in het sensibiliseren voor immaterieel erfgoed in andere beleidsdomeinen en het organiseren van uitwisseling en ontmoeting. De vertaling van de SDG's naar immaterieel erfgoed biedt veel aanknopingspunten en interessante verbindingen om er beleidsdomeinoverschrijdend mee aan de slag te gaan.

5.7.1 Cultuurbreed

De **kunstensector** gaat regelmatig aan de slag met immaterieel erfgoed: door het te interpreteren, te actualiseren, te bevragen of er op een andere manier kritisch mee aan de slag te gaan. Daarbij worden vaak verschillende tradities met elkaar in contact gebracht en geconfronteerd. Heel wat kunsten zijn zelf vaak vormen van immaterieel erfgoed (dansen, toneeltradities, enz.). Het proces van actualiseren is daarbij vaak een gemene deler. Zo tonen meester-leerlingtrajecten voor het doorgeven van vakmanschap aan hoe nieuwe artistieke toepassingen 'oud' vakmanschap vandaag relevant maken. Ook wetenschappelijk onderzoek en de archiveringstrajecten zoals TRACKS²³ dragen bij tot het borgen van het immaterieel erfgoed in de kunsten.

Ontmoeting en gemeenschapsvorming gaan vaak in één adem met het beleven en delen en doorgeven van traditionele praktijken, kennis en rituelen, wat immaterieel erfgoed dan ook gemeen heeft met het **sociaal-cultureel werk**. Zo zijn er in het jeugdwerk de vele tradities bij jeugdbewegingen, zijn er muziektradities in de amateurkunsten, zoals de fanfarecultuur, is de Vlaamse Gebarentaal erkend als immaterieel erfgoed en zet het Circuscentrum zich in voor het erfgoed van de circussen. Ook stijgt in het sociaal-culturele werkveld het bewustzijn rond immaterieel erfgoed, met initiatieven van organisaties als de Gezinsbond of Natuurpunt. Daarnaast bieden ook transversale thema's in het cultuurbeleid kapstokken voor het beleid rond immaterieel erfgoed. Zo zijn de meester-leerlingtrajecten een mooi voorbeeld van 'levenslang leren' binnen cultuureducatie, en zitten ze vaak op het snijvlak tussen cultuur en economie.

Participatie van groepen en individuen zit in het hart van het immaterieel-erfgoedbeleid. Heel wat immaterieel-erfgoedpraktijken manifesteren zich in bepaalde regio's, over grenzen van gemeenten heen, zoals volkssporten of culinaire tradities, waardoor ook het bovenlokale cultuurbeleid relevant is.

In het Departement Cultuur, Jeugd en Media willen we de komende jaren immaterieel erfgoed zoveel mogelijk mee in beeld te krijgen en beleids- en regelgevingsinitiatieven maximaal op elkaar afstemmen.

²³ TRACKS staat voor Toolbox & Richtlijnen voor Archief-en Collectiezorg in de Kunstensector – www.projecttracks.be

5.7.2 Onroerend erfgoed

Heel wat immaterieel erfgoed is verbonden met de **fysieke omgeving**: religieuze tradities vinden vaak plaats in of rond kapellen en kerken, beiaardiers beoefenen hun kunde in belforten, en het natuurlijke landschap is bepalend voor praktijken als het witteren (traditionele bevoeiing) of de cultuur rond het Brabants trekpaard. Ook in meester-leerlingtrajecten voor het doorgeven van vakmanschap komt de instandhouding van onroerend erfgoed vaak in beeld. Vele actoren en gemeenschappen maken bovendien het onderscheid tussen immaterieel, cultureel en onroerend erfgoed niet. Op Europees niveau, maar vaak ook op lokaal niveau, wordt een geïntegreerd erfgoedbeleid gevoerd. Samen met het Agentschap Onroerend Erfgoed zoeken we dan ook naar gezamenlijke antwoorden op gedeelde uitdagingen.

5.7.3 Toerisme

Vandaag staan **publiekstrekkingen** als stoeten en processies of de garnaalvisserij te paard al op de radar van het toerismebeleid. Toerisme Vlaanderen wil zich met 'Reizen naar Morgen' nadrukkelijker richten op een duurzaam toerisme met bezielende plekken en sterkere samenwerking met lokale gemeenschappen en actoren. Dat sluit sterk aan bij de principes van het duurzaam borgen van immaterieel erfgoed. Via de structurele dialoog die er vandaag al is, kan samenwerking en wisselwerking tussen immaterieel erfgoed en toerisme meer op de agenda komen.

5.7.4 Onderwijs

Bij immaterieel erfgoed staat het doorgeven van generatie op generatie centraal. De Unesco-Conventionie 2003 ziet formeel en niet-formeel leren als een belangrijke maatregel om immaterieel erfgoed te borgen en moedigt lidstaten aan om immaterieel erfgoed in te zetten in de klas. Naast wijd verspreide tradities als carnaval en sinterklaas schuilt ook in ambachten of bijvoorbeeld meivieringen een **didactische rijkdom**, die bovendien vaak verbonden is aan de lokale (school-)omgeving. Het Unesco-rapport van 2021 toont aan dat we daar stappen vooruit kunnen zetten. Eindtermen in Vlaanderen zijn bewust open geformuleerd, wat kansen biedt en **veel vrijheid bij de leerkracht** legt. Internationale pilootprojecten tonen hoe leerkrachten immaterieel erfgoed aan bod laten komen in schoolvakken, of vakoverschrijdend, in geschiedenis en maatschappijleer, maar ook in technische vakken, of zelfs in wiskunde.

Vanuit het erfgoedveld kunnen FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed en Werkplaats immaterieel erfgoed met hun expertise een meerwaarde betekenen en inspiratie bieden om dat in Vlaanderen te ontwikkelen, stapsgewijs, en daarbij ook **bruggen leggen** naar de erfgoedgemeenschappen en lokale partners als musea of bibliotheken. Initiatieven waarvoor de beleidsdomeinen Cultuur en Onderwijs vandaag al samenwerken, zoals Dag van de Cultuureducatie, het digitale platform cultuurkuur.be of Klascement, dat lespakketten bekend maakt, bieden kansen voor immaterieel erfgoed. Ook de leertrajecten voor het doorgeven van vakmanschap bieden kansen tot meer **samenwerking met onderwijs**, onder andere via de beroepskwalificaties²⁴, aandacht voor traditioneel vakmanschap in het

²⁴<https://vlaamsekwalficatiestructuur.be/beroepskwalificaties/>

volwassenenonderwijs (zoals in Syntra-opleidingen) en het bundelen van krachten om doelgroepen te bereiken.

5.7.5 Andere beleidsdomeinen

Daarnaast heeft immaterieel erfgoed raakpunten met nog vele andere beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid:

- Vanuit het beleidsdomein **Landbouw en Visserij** ondersteunt de Vlaamse overheid streekproducten, waarbij kennis en vaardigheden om die producten te maken deel uitmaken van het immaterieel erfgoed.
- Binnen **Sport** zijn er enerzijds de traditionele sporten met vaak nog heel levende verenigingen als schuttersgilden of krulbolverenigingen, en anderzijds sporten als wielrennen en voetballen waarbij grote gemeenschappen betrokken zijn, met tradities die nog deels onontgonnen zijn.
- Het doorgeven van erfgoed aan kinderen en jongeren raakt aan het **jeugdbeleid**.
- De leertrajecten rond vakmanschap bieden bruggetjes naar het **werkgelegenheidsbeleid**, en vanuit het verbinden van vernieuwing met traditie, en het stimuleren van ondernemerschap ook naar het beleid rond innovatie en ondernemen.
- Binnen **integratie en inburgering** kan immaterieel erfgoed een interculturele dialoog op gang brengen en respect voor ieders tradities, met oog voor wat ons bindt, bijvoorbeeld geboorterituelen of feesten.
- Tijdens de coronacrisis bleek nog hoezeer het gemis van het kunnen delen en beleven van tradities en rituelen woog op het mentale en emotionele **welzijn** van veel mensen. Dat toont hoezeer immaterieel erfgoed en welbevinden van mensen met mekaar verweven zijn in onze levens.
- Ook zijn er in de traditionele kennis en praktijken rond de natuur en natuurlijke bronnen (zoals traditionele bevoeiing of imkeren) linken met het **beleid rond leefmilieu**, vooral in de landelijke regio's. Dat biedt vooral kansen bij het vertalen van de SDG's naar immaterieel erfgoed. Zo kunnen in landschapsbiografieën²⁵ 'mens en universum' meer naar voren komen, en bieden de conventie rond biodiversiteit en het Nagoya Protocol, die door Agentschap Natuur en Bos worden opgevolgd, kapstokken om traditionele kennis van lokale gemeenschappen te valoriseren²⁶.

²⁵ Een landschapsbiografie beschrijft op een geïntegreerde manier verleden en heden van een gebied, brengt cultuurhistorische en landschapsecologische kenmerken en waarden aan het licht, biedt mogelijkheden tot participatie, zet bouwstenen klaar voor beleid en beheer, en inspireert, over de sectoren heen. Het is een instrument voor de gebiedsanalyse die kandidaat-Landschapsparken en Nationale Parken Vlaanderen moeten (laten) opmaken, als basis van hun masterplan. <https://www.natuurenbos.be/nationaleparkenvlaanderen>

²⁶ <https://www.cbd.int/countries/?country=be>

5.7.6 Andere beleidsniveaus

Naast andere beleidsdomeinen zijn ook andere beleidsniveaus relevant voor het immaterieel-erfgoedbeleid. Zo zijn **lokale besturen** vaak betrokken bij de inrichting of ondersteuning van immaterieel-erfgoedpraktijken als stoeten en processies, en soms bij de coördinatie van een aanvraag voor de Inventaris Vlaanderen. Tegelijk is het Vlaamse immaterieel-erfgoedbeleid nog niet altijd goed bekend bij steden en gemeenten en heerst er soms de verkeerde perceptie dat immaterieel erfgoed onveranderd of 'authentiek' moet blijven.

Om het beleid lokaal en regionaal nog beter verankerd te krijgen, kunnen – naast wat de cultureel-erfgoedcellen vandaag al doen – **bijkomende inspanningen** geleverd worden voor de lokale besturen, ook en zeker daar waar geen cultureel-erfgoedcellen actief zijn. De Vlaamse overheid kan daar samen met de erfgoedsector en partners als de Vlaamse Vereniging voor Steden en Gemeenten en het steunpunt voor bovenlokaal cultuurbeleid Op/Til een rol in opnemen. Lokale besturen voeren vaak een geïntegreerd erfgoedbeleid. Initiatieven zoals de brochure van het Kenniscentrum voor immaterieel erfgoed Nederland over de integratie van immaterieel erfgoed in het lokale omgevingsbeleid²⁷, zijn in die zin inspirerend.

Tot slot hebben ook een aantal federale bevoegdheden een weerslag op immaterieel erfgoed. Om bijvoorbeeld de ondersteuning van vakmanschap duurzaam te verankeren, is de **socio-economische positie** van beoefenaars van 'erfgoedberoepen' een belangrijke uitdaging, in het bijzonder de **fiscaliteit**. Ook rond de **privacywetgeving en intellectuele eigendomsrechten** stellen zich voor immaterieel erfgoed specifieke uitdagingen, die erfgoedgemeenschappen kunnen helpen bij het borgen of die hen beter kunnen beschermen tegen bijvoorbeeld commercieel gebruik van gegevens zonder hun toestemming. Waar zinvol en mogelijk kan de Vlaamse overheid binnen de interministeriële conferentie Cultuur het gesprek aangaan over de mogelijkheden tot meer samenwerking.

5.8 DE INTERNATIONALE BELEIDSVOERING EN SAMENWERKING VERDER UITBOUWEN EN DIFFERENTIËREN

Het beleid rond immaterieel-erfgoedbeleid is gestoeld op een internationaal verdrag, meer bepaald de Unesco-Conventie 2003. **Internationale beleidsvorming en samenwerking** vormen logischerwijze een belangrijke poot binnen het beleid.

Intrabelgische samenwerking met de Franse en Duitstalige Gemeenschap en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is in dat internationale beleid een belangrijk gegeven. Op grote lijnen, maar ook voor soms heel specifieke dossiers, zoeken de vier partijen een consensus. Tijdens de internationale bijeenkomsten van de algemene vergadering van de conventie en het intergouvernementeel comité spreken de verschillende

²⁷ https://www.immaterieelerfgoed.nl/image/2020/11/26/ruimte_voor_ie.pdf

partijen met één stem. Standpunten worden vooraf afgetoetst en overeengekomen. Daarnaast is er informele uitwisseling tussen de administraties. Ook met het cultureel-erfgoedveld worden er contacten onderhouden. Het Unesco-rapport dat in 2021 samen werd opgemaakt, toont aan dat de diversiteit aan immaterieel erfgoed en de verschillende benaderingen en instrumenten aan weerszijden van de taalgrens veel stof bieden tot meer uitwisseling en wederzijdse inspiratie.

Hoewel vele landen de **voortrekkersrol van Vlaanderen** op het internationale forum erkennen, is die internationale werking onder erfgoedgemeenschappen in Vlaanderen, maar ook in de cultureel-erfgoedsector, vaak minder bekend. Het is een uitdaging om daar proactiever en helderder over te communiceren, telkens op maat van de doelgroep.

In Vlaanderen is er veel gewaardeerde expertise rond immaterieel erfgoed, zowel in de cultureel-erfgoedsector als in de academische wereld. Intussen is in de brede cultureel-erfgoedsector de **expertise rond immaterieel erfgoed** de voorbije jaren sterk toegenomen. Ook hebben steeds meer actoren internationale ambities en netwerken. De uitdaging voor de komende jaren is om gebruik te maken van het sterke ecosysteem in Vlaanderen en de internationale expertise te verbreden en te verduurzamen.

Wereldwijd bestaan er een aantal **internationale expertisecentra** rond immaterieel erfgoed, de zogeheten 'Unesco categorie II-centra voor de Conventie 2003'²⁸. Zo'n centrum ontwikkelt internationale projecten en programma's over immaterieel erfgoed en promoot de conventie. Het deelnemen aan of oprichten van zo'n centrum is een piste die onderzocht kan worden. Zo'n centrum betekent echter een belangrijke financiële investering, die ook samenwerking met de andere deelstaten of met andere landen kan vereisen. Om kosten en baten ten opzichte van elkaar af te wegen, zal advies worden gevraagd aan de Vlaamse Unesco Commissie.

Verder kan de Vlaamse overheid via de **tussenkost in reis- en verblijfskosten** experts en vertegenwoordigers van professionele erfgoedorganisaties laten deelnemen aan internationale fora. Erfgoedgemeenschappen vallen als niet-professionele erfgoedspelers meestal uit de boot bij de huidige regelingen die tussenkosten voor reis- en verblijfskosten voorzien. Daarom kunnen we onderzoeken hoe de Vlaamse overheid ook hen beter kan ondersteunen bij hun internationale werking.

Ons land zetelde al twee keer in het Unesco-comité en Vlaanderen kon zo haar voortrekkersrol mee uitbouwen en uitdragen. Vlaanderen heeft met haar immaterieel-erfgoedbeleid en de aanwezige expertise veel te bieden. Een kandidaatstelling de komende jaren biedt kansen om opnieuw een aantal jaar mee aan het stuur te zitten – zeker in een voor de conventie uitdagende periode van noodzakelijke hervormingen – en om met andere lidstaten duurzame banden op te bouwen of te versterken.

²⁸ <https://ich.unesco.org/en/category2>

Tijdens de opmaak van het Unesco-rapport in periode 2020-2021 zijn er **contacten** ontstaan tussen de Europese landen binnen de conventie zijn. Ook is de wil aanwezig om voortaan meer uit te wisselen met landen die veel gemeenschappelijke uitdagingen kennen. Zo'n Europees netwerk biedt kansen voor Vlaanderen. Ook in de samenwerking met Nederland moet Vlaanderen volop voortbouwen op de al bestaande traditie van uitwisseling en samenwerking. Bij samenwerkingen met prioritaire gebieden in het internationale cultuurbeleid kan immaterieel erfgoed een focus zijn.

Als kleine regio heeft Vlaanderen in internationaal perspectief al veel erfgoed op de Unesco-lijsten staan, met negen elementen op de Representatieve Lijst en twee op het Register van goede borgingspraktijken. Er kruipt veel energie in het uitwerken van kandidaturen, maar eens opgenomen op de lijsten, lijkt er weinig opvolging en samenwerking te zijn. Ook met de Vlaamse overheid is het contact na de opname op de Unesco-lijst eerder beperkt. **Uitwisseling en netwerking tussen de dragers van de ingeschreven Unesco-elementen** bieden evenwel interessante opportuniteiten. De administratie bekijkt samen met de Vlaamse Unesco Commissie hoe dat in de toekomst kan worden opgezet. De praktijken op het register, die bedoeld zijn om internationale kennisdeling te stimuleren, kunnen door Vlaanderen nog meer onder de aandacht worden gebracht, opdat ze hun plek op het register ten volle zouden kunnen waarmaken.

Unesco brengt als grote multilaterale instelling een grote dynamiek teweeg en is sterk mobiliserend. De Unesco-Conventie 2003 is voor Vlaanderen richtinggevend en sterk bepalend geweest voor de ontwikkeling van haar immaterieel-erfgoedbeleid en zal dat ook blijven. Doorheen de jaren zijn zich echter ook andere kaders en netwerken gaan ontwikkelen. Wil Vlaanderen internationaal een voortrekkersrol blijven spelen, moeten we de komende jaren ook die andere kaders verbinden met het beleid en de **internationale rol** diverser invullen. Internationale thematische netwerken bieden cultureel-erfgoedactoren kansen om te internationaliseren en inspiratie op te doen, en ook omgekeerd, om Vlaamse initiatieven uit te dragen in het buitenland, zoals rond industrieel of religieus immaterieel erfgoed, rond voeding, enzovoort.

Ook kan de Vlaamse overheid de komende jaren het **Europese beleid** meer gaan verkennen en daarbij het symbolische kapitaal van Europa gebruiken. In 2019 nam de Raad van Europa een aanbeveling en resolutie aan rond immaterieel erfgoed²⁹. Die teksten slaan sterk de brug tussen het wijde Europese erfgoedbeleid (zowel Raad van Europa als Europese Unie) en het immaterieel-erfgoedbeleid van Unesco, waardoor er ook veel raakpunten zijn met de Vlaamse beleidsvisie. De komende jaren willen we ernaar streven uitvoering te geven aan die aanbeveling en resolutie. Ook de Faro-conventie³⁰ biedt voor immaterieel erfgoed interessante aanknopingspunten, met een ruimer begrip van erfgoed en de relatie ervan met gemeenschappen en de samenleving, en een nieuwe visie op erfgoed in het hart van duurzame ontwikkeling. Als instrument kunnen we dat potentieel nog beter mobiliseren. Verder liggen kansen bij

²⁹ <https://pace.coe.int/en/files/25434/html>

³⁰ Faro Kaderconventie over de bijdrage van het erfgoed aan de samenleving, een conventie van de Raad van Europa uit 2005 - <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=199>

Europese programma's als Horizon,³¹ via de cluster voor culturele en creatieve sectoren, en Charter³², een project onder het Erasmus+ programma, dat onder andere via cultureelerfgoed-skills een duurzame gemeenschap en economie wil ondersteunen. Transversale thema's als sociale cohesie, duurzaamheid en kennis en vaardigheden kunnen daarbij als ingang verkend worden, in samenwerking met het Agentschap Onroerend Erfgoed.

6 CONCLUSIE

Immaterieel erfgoed zit overal. Het Vlaamse beleid wil de komende jaren volop de ingezette verbreding verder introduceren in de hele samenleving en immaterieel erfgoed laten floreren in vele vormen, als duizenden bloemen op een veld. **Immaterieel erfgoed is van iedereen** en verbindt mensen: vanuit diverse achtergronden hebben we allemaal immaterieel erfgoed dat we koesteren. Daarbij mogen we ook niet blind zijn voor het feit dat erfgoed soms ook schuurt en verdeelt. Dialoog is daarop het antwoord.

Van vitaal belang is het om **nieuwe generaties warm te maken** voor immaterieel erfgoed en nieuwe vormen te laten ontstaan. Immaterieel erfgoed borgen is immers zorgen voor morgen.

Het immaterieel-erfgoedbeleid is nog steeds een vrij jonge tak aan de erfgoedboom en heeft een eigenheid. **Aparte zorg en aandacht** vanuit het beleid is dan ook nodig, met achterliggend evenwel een holistische visie op erfgoed waarbij immaterieel, roerend en onroerend erfgoed onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden.

Het voorbije decennium is in Vlaanderen een **wijdvertakt ondersteuningsmodel** gegroeid, waarbij vanuit een netwerk erfgoedgemeenschappen worden ondersteund in het borgen van hun immaterieel erfgoed en praktijken worden ontwikkeld. Steeds meer erfgoedorganisaties springen mee op de kar en hebben in hun werking aandacht voor immaterieel erfgoed. Het vruchtbare ecosysteem dat we vandaag hebben, moeten we **verder voeden en verduurzamen**. Werkplaats immaterieel erfgoed vervult binnen dat netwerk een belangrijke coördinerende rol en motorfunctie. Daarnaast willen we in de toekomst ook meer impulsen geven aan de erfgoedgemeenschappen zélf. Immaterieel erfgoed kan immers maar relevant zijn en blijven leven wanneer groepen, gemeenschappen en soms individuen er zich met kennis en gedrevenheid voor inzetten.

De beleidsinstrumenten voor immaterieel erfgoed zijn vandaag echter nog eerder beperkt, zeker in vergelijking met het roerend en onroerend erfgoed, waar er al een rijker instrumentarium is uitgebouwd. De Vlaamse overheid is zich bewust van de sterk gegroeide dynamiek rond immaterieel erfgoed en wil

³¹ https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/research-area/social-sciences-and-humanities/cultural-heritage-and-cultural-and-creative-industries-ccis_en

³² Cultural Heritage Actions to Refine Training, Education and Roles : <https://charter-alliance.eu/>

